

PSYKOANALYSEN I DANMARK

Finn Korsaa

Artiklen er en oversigt over psykoanalysens historie i Danmark fra 1909 til 1989. Hovedvægten er lagt på de psykoanalytiske foreninger og deres forhold til de videnskabelige institutioner, som psykoanalysen kom i berøring med. Der trækkes dog også linier op mellem psykoanalysen og kultur- og samfundslivet i bredere forstand. Fremstillingen er disponeret i fire afsnit. Afsnit I omfatter perioden 1909-1929, hvor baggrunden for psykoanalysens opståen og dens modtagelse i Danmark diskuteres. Afsnit II dækker perioden 1929-1950 og er især præget af, at psykoanalysen blev inddraget i kulturradikalismen og seksualreformbevægelsen, men omfatter også beskrivelsen af de første foreningsdannelse og deres indbyrdes stridigheder. Afsnit III omhandler 1950'erne og 1960'erne og er især præget af, at den amerikanske ego-psykologi vandt fodfæste herhjemme, hvilket bl.a. afspejler sig i at Dansk psykoanalytisk selskab vandt optagelse i IPA, mens Dansk psykoanalytikerforening og Selskabet for dynamisk psykoanalyse blev kørt ud på et sidespor. En ny interesse for psykoanalysen kan spores i den litterære modernisme, men ellers er der stille om psykoanalysen i de år. Afsnit IV handler om psykoanalysens renæssance via studenteroprøret i 1968 og den fornyede interesse fra forskellige fag på universitetet. På den baggrund udviklede der sig en almen interesse for psykoanalysen, der foreløbig er kulmineret i 1980'erne.

I. Psykoanalysens modtagelse i Danmark (1909-1929)

Den første snes år af psykoanalysens historie i Danmark er perioden før en egentlig organisering. Man finder spredte artikler om den her og der, og i et enkelt tilfælde en ideologisk anvendelse i et skønlitterært værk (Borberg, 1918). Otto Gelsted udgiver den første Freud-oversættelse i 1920 (Freud, 1901a; 1910a), og den første bog om psykoanalysen af en dansk forfatter udkommer i 1929 (Næsgaard, 1929-10). Karakteristisk for perioden er også den massive modstand, som psykoanalysen blev mødt med fra den etablerede videnskabs side.

I 1909 var Freud, Jung og Ferenczi på foredragsturné i USA og skabte dermed grundlaget for psykoanalysens internationale gennembrud. Samme år skrev forfatteren Aage Hermann von Kohl en kronik om psykoanalysen i dagbladet *Politiken* og introducerede således Freuds teorier for en større offentlighed i Danmark (Kohl, 1909).

”Det synes virkelig, som om Psykologien allerede nu er ved at finde Vejene og Midlerne til en helt ud dybtgaaende og naturlig Forstaaelse af de højst komplicerede Sygdomstilfælde, hvorunder blandt mange andre ogsaa

Pigestikkeren og Brandstifteren hører." Således begyndte Kohl sin kronik, og hvis man kaster et blik i samtidens aviser, opdager man, at der blev skrevet påfaldende meget om netop sådanne fænomener.

Året efter kom så det første værk om psykoanalyse på dansk. Det var en lille bog af Wilhelm Stekel, der hed *Nervøsitetens Aarsager* (Stekel, 1910). Den blev oversat af pædagogen Margarethe Petersen, der i forordet skrev, at hun i taknemmelighed over at være blevet befriet for en nervøs lidelse af Dr. Wilhelm Stekel havde besluttet sig for at oversætte en bog af ham. Stekel argumenterer i bogen for, at de nervøse symptomer skal forstås som udtryk for ubevidste psykiske konflikter, og med dette udgangspunkt er bogen anlagt som et massivt angreb på tidens dominerende sygdomsteori: degenerationsteorien. I 1913 udkom der endnu en bog af Stekel, også oversat af Margarethe Petersen og med forord af læge Frode Sadolin (Stekel, 1913). Det er påfaldende, at både Margarethe Petersen og Aage Hermann von Kohls primære kilde til psykoanalysen var Wilhelm Stekel, som efter en kontrovers blev udelukket fra Freuds selskab i 1912.

Kohls kronik kan opfattes som udtryk for, at man også her til lands var ved at blive opmærksom på den krise i intimsfæren, hvis generelle aspekter var en af forudsætningerne for psykoanalysens fremkomst i årtierne omkring århundredskiftet. Der var altså ikke tale om, at Freuds teorier havde begrænset gyldighed, fordi de byggede på nogle få wienske overklassefruers nervøsitet. Psykoanalysen opstod parallelt med en omfattende krise i de intime relationer som følge af et generelt pres på familieinstitutionen, og derfor var der også grobund for den psykoanalytiske teori i andre lande end Østrig. Det stof, der var psykoanalysens tema, havde allerede i lang tid været et yndlingsemne for de skønlitterære forfattere herhjemme. Således er M.A. Goldschmidts værk *Hjemløs*, der udkom som føljeton 1853-1857, såvel som J. P. Jacobsens *Niels Lyhne* fra 1880 en beskrivelse af et af psykoanalysens kerneproblemer: moderbindingens psykologi. I romanen *Sind* fra 1903 afdækkede Jakob Knudsen tilsvarende faderbindingens psykologi (jf. Næsgaard, 1936-4), og Herman Bang havde i 1880 udgivet *Håbløse Slægter*, der giver en mere generel beskrivelse af de højspændte følelsesbindinger i familien. Pubertetsproblemer var populært stof, og de blev som regel ført tilbage til følelsesmæssige bindinger i barndommen, der kom til udtryk som mislykkede løsrivelsesprocesser, som f.eks. hos Gustav Wied. I det hele taget kan man med Villy Sørensen konstatere, at den danske litteratur i den periode var stærkt optaget af bindingen til familien og kampen for at frigøre sig fra den (Sørensen, 1965a).

Selv om den problemstilling, som Freud byggede sine teorier på, således var diagnosticeret af adskillige af tidens skønlitterære forfattere, skal man helt frem til det tidspunkt, da psykoanalysen for alvor etablerede sig internationalt, før et af Freuds egne værker blev oversat til dansk. Det var Otto Gelsted, der besørgede en oversættelse af de forelæsningsnoter, som Freud havde skrevet i anledning af Amerika-turen (Freud, 1901a; 1910a). Gelsted havde for øvrigt også skrevet avisartikler, hvis hensigt var at introducere

psykoanalysen (Gelsted, 1918 og 1919).

I udlandet vandt psykoanalysen primært tilslutning inden for psykiatrien. Således var Bleuler, Jung, Ferenczi, Abraham, Jones m. fl. psykiatrisk uddannede læger. Den spredte sig dernæst som ringe i vandet til litteratur- og myteforskningen, pædagogikken, psykologien og den almene kulturdebat. Der kan derfor være grund til først at se på, hvordan psykoanalysen blev modtaget af psykiatrien herhjemme. Mens verdenskrigen rasede i den øvrige del af Europa, blev psykoanalysen introduceret i svenske og norske medicinske tidsskrifter. I Sverige blev det psykiateren Poul Bjerre (1876-1964), der indtog en ledende position (Moore, 1978, s. 12). Hvad Norge angår havde psykiateren Ragnar Vogt allerede i 1905 introduceret Freud, men det blev i høj grad Johs. Irgens Strømme, der kom til at præge periodens udvikling af psykoanalysen (Alnæs, 1980, s. 56). Man skal imidlertid helt frem til 1920, før der kom en reaktion fra psykiaterne i Danmark. Psykiateren August Wimmer (1872-1937) skrev da om den i en artikel i tidsskriftet *Bibliotek for Læger* (Wimmer, 1920), hvori han tilstod psykoanalysens teori en vis interesse, mens han fandt anledning til at advare mod den psykoanalytiske terapi. Wimmers vurdering var et tydeligt signal fra en toneangivende personlighed om, at man som mediciner havde at holde sig fra psykoanalysen.

Wimmer var præget af en strengt mechanicistisk forståelse af subjektet og opfattede derfor mennesket og dets sjæl som en biologisk maskine. På den baggrund er det nonsens at tale om, at ubevidste psykiske konflikter kunne være med til at skabe fysiske symptomer eller drømme for dens sags skyld. Men det var ikke den eneste grund, han havde til at afvise en psykologisk teori, der påstod, at man kunne blive neurotisk af moralske og opdragelsemæssige grunde. Wimmers fremtrædende position skyldes blandt andet, at han forvaltede en holdning, der generelt dominerede lægevidenskaben i begyndelsen af århundredet. Sygdomme forklarede man gerne ud fra forstyrrelser af menneskets biologiske funktion, og blandt de mulige årsager rangerede *degenerationen* højt.

Degenerationsteorien var en ganske bekvem måde at forklare nervøse symptomer på. Man mente, at der var tale om et legemligt og åndeligt forfald som følge af alkoholmisbrug, erhvervelse af kønssygdomme, hang til masturbation, eller andre udtryk for umoralsk levevis. Det væsentlige i degenerationsteorien er, at når den én gang er opstået, vil sygdommen nedarves til de efterfølgende generationer med stadigt stigende fysisk og mentalt forfald til følge. I 1909 holdt August Wimmer en forelæsningsrække om degenererede børn, og hans biograf, Ib Ostenfeld, understreger da også, at de "degenereredes vidtløftige og rigt varierede overdrev" lå Wimmers hjerte særligt nær (Ostenfeld, 1944, s. 34)¹. Behandlingen af "degenererede" personer var dels medicinsk, kombineret med forskellige mærkværdige kure, dels bestod den i indpodning af en streng moralsk holdning, der skulle tjene som bolværk med de lavere klassers tilbøjelighed til udskjelser. I det omfang lægerne sluttede sig til degenerationsteorien, tjente de klare

ideologiske interesser, under dække af en "naturvidenskabelig" teori, men uden at udrette noget, der virkelig var til gavn for de psykiatriske patienter.

Som en modpol til den naturvidenskabelige indstilling trivedes forskellige former for "åndelige" bevægelser, blandt andet var spiritismen uhyre populær. Disse bevægelser havde et sådant omfang omkring århundredskiftet, at det inspirerede psykologen Alfred Lehmann (1858-1921) til at skrive om *Overtro og Trolddom*. I 1920 udkom værket i en omarbejdet og stærkt forøget udgave, og der blev da også plads til et par linier om psykoanalysen. Den var, efter Lehmanns opfattelse, i ledtog med spiritisme og andre af tidens moderne former for overtro: "Freuds drømmeteorier og den derpaa byggede lære om drømmetydning skal jeg ikke komme ind paa her, da den strider mod alt, hvad vi faktisk ved om drømme hos normale mennesker. Denne overtro af moderne oprindelse, hyldes kun af et lille, men ganske vist meget fanatisk broderskab og har saaledes ikke nogen større betydning." (Lehmann, 1920, bind II, s. 169)²

Psykologien var som fag blevet etableret meget tidligt i Danmark og havde vundet en stærk position gennem Lehmanns indsats (Moustgaard og Friemuth Petersen, 1986). Psykologisk Laboratorium var blevet stiftet af Lehmann i maj 1886. Med denne datering plejer man at sige, at psykologien blev udskilt som en selvstændig videnskab herhjemme, idet Lehmann hævdede, at videnskabelig psykologi var identisk med eksperimentel psykologi. Med dette program havde Lehmann inden længe bragt sig i modsætning til den filosofiske psykologi, og det bevirkede, at den psykologi, der ikke byggede på eksperimenter, blev udelukket fra hans laboratorium. Der opstod således et modsætningsforhold mellem den videnskabelige psykologi og den psykologi, som universitetets professorer i filosofi – i kraft af filosofikum – havde ansvaret for. Da Lehmann døde i 1921, blev han afløst af Edgar Rubin, der blev den ledende skikkelse i fagpsykologiens udvikling på universitetet frem til sin død i 1951. Han havde overtaget Lehmanns modvilje mod den filosofiske psykologi og lagde om muligt endnu mere afstand til den og dens lærebygninger. Den reduktionistiske og eksperimentelle psykofysik forblev fagets identitet, og den havde derfor ingen mulighed for at rumme en teori som psykoanalysen, der havde udgangspunkt i det kliniske område.

Reaktionen på psykoanalysens fremkomst havde altså karakter af pure afvisning, og den offentlige meningsdannelse tog da også i høj grad bestik af August Wimmers og Alfred Lehmanns holdning.³ De to herrer var i visse henseender toneangivende i den videnskabelige debat, og de kendte i øvrigt hinanden fra *Foreningen for eksperimental Pædagogik*, som Lehmann havde været medstifter af i 1914. Denne forening fortjener at blive nævnt, fordi flere af dens medlemmer fik indflydelse på psykoanalysens udvikling i Danmark. Foreningens formål var at udbrede kendskabet til den eksperimentelle pædagogik, det vil sige at iværksætte undersøgelser af skolebørn. I foreningens anden beretning fra 1917 kan man læse om Lehmanns demonstration af eksperimentel-pædagogiske undersøgelsesmetoder i det nyopret-

tede laboratorium i Studiegaarden (s. 6), og man kan læse en artikel af Lehmann om børns idealer (s. 8). Wimmer havde talt om sjælelige forstyrrelser hos børn ved et møde i foreningen (s. 7), og beretningen bragte tillige en artikel af ham om samarbejdet mellem læger, psykologer og pædagoger, hvor det bl.a. hedder: "Der vil for Læger ikke kunne være Tvivl om, at man kun ved et intimt biologisk-psykologisk Kendskab til Barnenaturen og ved en eksperimental Efterprøvning af sine Opdragelsesmidler kan naa de rette pædagogiske Maal" (s. 11). Besynderligt nok dukker der så en usigneret artikel op om psykoanalysen i 1921. Den er formet som en anmeldelse af en bog af Oskar Pfister om psykoanalysens metode og dens pædagogiske relevans, og artiklen er forbløffende åben overfor de pædagogiske aspekter, som rummes i psykoanalysen (Anonym, 1921). Denne artikel var dog en enlig svale, og i øvrigt er det karakteristisk for beretningernes holdninger og bidragydernes præstationer, at de lægger en ekstremt naturvidenskabelig opfattelse af subjektet for dagen.

Udover den eksperimentelle psykologi fandtes der også en filosofisk psykologi, der havde fornemme traditioner (bl.a. J. P. Mynster og F. C. Sibbern), og som i Harald Høffding (1843-1931) havde en fremragende repræsentant, der var kendt og læst langt ud over landets grænser. Høffdings forfatterskab omfatter psykologi, etik og religionsfilosofi, og han skrev en meget læst filosofihistorie. Han var æresdoktor ved adskillige udenlandske universiteter og boede en årrække i Carlsbergs æresbolig. Hans bog *Psykologi I Omrids*, der udkom første gang i 1888, blev optrykt gentagne gange, senest i 1930. Høffding opfattede bevidstheden som psykologiens genstands-område og det ubevidste som fysiologiske processer, mens seksualitet nærmest blev forstået som behov (Høffding, 1888). På den baggrund har det ikke været muligt for ham at indoptage Freuds psykoanalyse, og man leder forgæves efter en kommentar til psykoanalysen fra Høffding.⁴

En af Høffdings elever, Kort K. Kortsen (1882-1939), havde i 1916 skrevet disputats om *De psykiske Spaltninger*. Heri beskæftigede han sig med bevidsthedsspaltninger, hypnose og psykoterapi, og han konstruerede blandt andet en teori om personligheden og jeg'ets struktur, hvor begrebet om det ubevidste indtager en central plads. Kortsen havde således gode muligheder for at forstå psykoanalysen. I en artikel fra 1917 afviste han den imidlertid med den begrundelse, at Freuds teorier byggede på en sproglig misforståelse! (Kortsen, 1917). Kortsens artikel er generelt præget af den forvirring, som opstod omkring udviklingen af psykoanalysen med Adlers og Jungs forkastelse af seksualteorien. Kortsen formåede ikke at rede trådene ud og afveje synspunkterne mod hinanden, selv om det var hans erklærede mål med artiklen.

Høffding havde endnu en elev, som han anså for lovende og omfattede med sympati, måske fordi han ikke var helt så nem at styre som hans øvrige elever (*Det Frie Blad*, 27: 328, 1926). Det var den Sigurd Næsgaard, som Anne Marie Nørvig karakteriserede i en artikel om psykoanalysen i Skandinavien fra 1934. Hun skrev at "der nu var gået de 20-30 år, som det

sædvanligvis tager en bevægelse at nå fra Europas Centre til Provinsen i Norden." Hun skildrer indgående forholdene i Norge og Sverige og gør opmærksom på, at psykoanalysen ikke mindst blev kendt i Danmark gennem oversættelser af Strømmes og Bjerres bøger. "Her i Danmark er Psykoanalysen knyttet til Dr. Næsgaards Navn. Han var den første, som begyndte at arbejde praktisk med den, og han har skrevet den fyldigste Bog, vi har paa Dansk om den." (Nørvig, 1934).

Sigurd Næsgaard blev født den 25. februar 1883 i Øster Svenstrup ved Broust i Hanherred.⁵ Han virkede en tid som højskolelærer, var seminarieuddannet lærer fra Silkeborg inden han tog til hovedstaden og begyndte at studere. Han blev Magister i filosofi og psykologi i 1915 og dr. phil. på en afhandling om *Bevidsthedens Form* i 1922 (Næsgaard, 1922-3). Næsgaard var stærkt optaget af eksperimentopsykologien, som man kan se af en række af hans tidlige publikationer. Han var da også elev af Lehmann og en stor beundrer af ham. Fra 1917 sad han i bestyrelsen for *Foreningen For Eksperimentel Pædagogik*. Det er interessant at se, hvordan Næsgaard i flere af sine tidlige værker gentager en afvisning af psykoanalysen, der bærer tydelige spor af Lehmanns holdning (se f.eks. 1924-3, s. 148). Som filosof var Næsgaard elev af Wilkens og Høffding, og så havde han fra sin barndom og tidlige ungdom stærke bånd til de grundvigske friskolekredse. Det var først efter Lehmanns død og mødet med den internationale friskolebevægelse, at Næsgaard blev i stand til at se mulighederne i psykoanalysen (Næsgaard, 1923-1).

I begyndelsen af 1920erne begyndte den frie skolebevægelse at vinde indpas herhjemme. I 1928 startede Sigurd Næsgaard tidsskriftet *Den Frie Skole*, der blev det danske medlemsblad for bevægelsen, *The New Era*. Ud over Næsgaard var det G. J. Arvin, Anne Marie Nørvig og Sofie Ribbjerg, der kom til at præge reformbestrebelseerne inden for den danske folkeskole i mellemkrigstiden (Nørgaard, 1977). Psykoanalysen fik i denne sammenhæng status af den nye skolebevægelses psykologi. Næsgaard kastede sig med en utrolig begejstring ud i arbejdet med de frie skoler og blev snart en fremtrædende og utrættelig agitator for den nye skolebevægelse (Ribbjerg, 1953 og 1966). Blandt de centrale ideer i den frie skolebevægelse var kravet om, at barnet skulle have selvbestemmelse. Man skulle væk fra den ensidige indtæring af kundskaber i folkeskolen. I den sammenhæng blev psykoanalysen først og fremmest brugt som argumentation for at forsvare barnets rettigheder overfor forældre, lærere og andre opdragere. I løbet af 1930erne døde bevægelsen gradvist ud, men mange af dens medlemmer prægede dog fortsat skoledebatten i efterkrigsårene.⁶

For Næsgaards vedkommende var baggrunden i den frie skolebevægelse med til at bane vejen for psykoanalysen. Det var den af påvirkningerne, der kom til at dominere og dermed præge Næsgaards psykoanalyse i en romantisk farvet version. Det var således hæmningen af følelserne, som blev det centrale ætiologiske moment i forklaringen af perversioner, neuroser, forbrydelser og meget mere. Denne opfattelse generaliserede Næsgaard og

hans tilhængere videre ud i en kritik af familien, opdragelsen og de samfundsforhold, der var med til at opretholde en autoritær opdragelse i familien. Ved at kombinere den lehmannske mekanicisme, den grundtvigsk-koldske romantik og de nye opdragelsesprincipper var han omsider nået frem til et fortolkningsgrundlag for psykoanalysen. En tid lang isolerede han imidlertid sine friskoleideer og psykoanalysen fra sin akademiske virksomhed som manuduktør til filosofikum. Det blev tilsyneladende en udefra kommende udfordring, der fik ham til at træffe et klart valg til fordel for psykoanalysen.

Den 16. maj 1928 påbegyndte han en psykoanalytisk behandling af en kleptomani under ret så dramatiske omstændigheder. En politiassessor, Harald Prytz, havde anmodet Næsgaard om at foretage analysen (Korsaa, 1988).⁷ Det drejede sig om en kvinde, der havde været fængslet sammenlagt mere end otte år for butikstyveri. I 1926 havde hendes sag været til behandling hos fængselslægen, der kort erklærede, "at Arrestantinden ikke under Arrestopholdet havde frembudt noget psykisk abnormt" (Prytz, 1934). Derefter havde Prytz ladet sagen gå til overlægen ved Kommunehospitalets VI Afdeling, professor Wimmer, der, "efter at Arrestantinden havde været fremstillet for ham, afgav en Erklæring, hvor han gav udtryk for at Arrestantinden ikke er eller paa gerningens øjeblik har været sindssyg. Heller ikke er hun aandssvag eller i udpræget grad sjæleligt degenereret" (ibid). På den baggrund erklærede retslægerådet, at Henny Andersen hverken var sindssyg eller åndssvag i gerningsøjeblikket, og hun blev idømt to års straffearbejde. Hertil bemærker Prytz: "Vel følte jeg mig aldeles overtydet om, at hun var lidende af en Psycho-Neurose, bundende i en psychotraumatisk Barndomsoplevelse, at hendes Tilstand kunde bedres, ja at hun kunde helbredes ved en psycho-terapeutisk Indgriben, men jeg kunde ikke se nogen Mulighed for at instituere en saadan og måtte lade Sagen gaa sin gang." (ibid).

I slutningen af marts måned 1928 blev Henny Andersen igen anholdt for tyveri fra en forretning, og hun kom atter i forbindelse med Prytz. "Da jeg denne Gang følte mig om muligt endnu fastere overtydet om, at der til Grund for Henny Andersens Tyverier, laa et psykisk Aarsagsforhold, som krævede en psykisk Therapi, og at en Helbredelse vilde være mulig – ja sandsynlig – hvis hun ad analytisk Vej kunde bringes til at se den indre Sammenhæng mellem Stjælehandlingen og hendes pathologisk bestemte Sjæleliv, bestemte jeg mig til at forsøge paa at faa en Behandling sat i Gang. Men hvorledes? Betale for en saadan "Kur" kan Politiet jo ikke; og selvom der kunde skaffes Midler tilveje, var der mig bekendt ingen Læge, der gav sig af med en saadan psycho-analytisk Behandling. I min Nød fandt jeg da paa at henvende mig til Dr. phil. Sigurd Næsgaard, om hvem jeg vidste, at han baade i Afhandlinger og Foredrag havde virket til at sprede Kendskab til de Freudske Metoder. Dr. Næsgaard erklærede sig straks villig til selv at gøre Forsøget, uagtet han var klar over, at det vilde medføre et meget betydeligt og meget vanskeligt Arbejde, for hvilket han ikke kunde forvente noget som

helst andet Vederlag end Bevidstheden om at have bragt et lidende Menne-ske Hjælp." (ibid).

Prytz havde hæftet sig ved, at karakteren af tyverierne altid fulgte et bestemt mønster: "Hun gik ind i en Butik, hvor hun vidste, at der kun var een Expedient, som opholdt sig i Bagværelset; saa spurgte hun efter eet eller andet, som hun vidste, at man ikke førte i Butikken – men som man dog godt kunde tro, at de havde – og naar Expedienten havde svaret, at det havde de ikke, vendte han eller hun i ni af ti tilfælde tilbage til sin Avis eller Bog i Bagværelset uden at forvise sig om, at Arrestantinden forlod Butikken. Naar hun saaledes var bleven alene, aabnede og lukkede hun Butiksdøren, saa at Klokkerne ringede som om hun gik. Saa tog hun Penge fra Butiksskuffen og gik derpaa atter hen og aabnede og lukkede Indgangsdøren, saa at det saa ud, som om hun paany var kommet ind. Efter at Expedienten atter havde vist sig fra Bagværelset, købte Arrestantinden nu een eller anden lille Ting, hvis nøjagtige Pris hun vidste, betalte med lige Penge, saa at der ikke skulde gives igen fra Pengeskuffen, og gik saa. Dette gik næsten altid godt." (ibid).

Næsgaard, der altså med denne sag debuterede som analytiker, kom i sin analyse frem til det resultat, at mønstret var en tvangsmæssig gentagelse af et incestforhold, som hun havde haft til sin bror. "Denne Broder kom op i Sengen til hende om Morgenen eller om Aftenen, og bagfra udførte han saa den seksuelle Handling. Om det skete helt rigtigt, ved hun ikke. De sagde aldrig noget til hinanden om det, talte heller ikke under Handlingen, og hun har aldrig nævnt det for nogen, før hun fortalte mig det i Begyndelsen af Oktober. Hvorlænge dette Forhold har staaet paa, ved hun ikke, men det har varet flere Aar. Hun har altid været meget ked af det, men det eksisterede. Alligevel laa hun om Aftenen og Morgenen og ventede på, om han vilde komme. Det skete hyppigst om Morgenen, og da laa hun og ventede paa, om Forældrene vilde gaa, for saa kom han." (ibid).

Ud fra denne erindring sandsynliggør Næsgaard sammenhængen mellem incesthandlingen og butikstyverierne. Det drejer sig i begge tilfælde om, at der i hemmelighed gøres noget forbudt, når nogen (moderen/ekspedienten) forlader rummet. Denne lighed er ifølge Næsgaard tilstrækkelig til, at den tvangsmæssige gentagelse forskydes fra incest til tyveri. Behandlingen varede indtil slutningen af januar 1929. Kort efter blev sagen genoptaget, og på baggrund af Næsgaards rapport til retslægerrådet blev der efter indstilling fra politidirektøren meddelt tiltalefrafald fra rigsadvokaten. Ifølge en artikel af Prytz fra 1942 havde Næsgaards behandling af kvinden ført til varig helbredelse (Korsaa, 1988).

Prytz var ikke den eneste inden for stats- og retsvidenskab, der interesserede sig for psykoanalysen. Ud fra et kvalificeret kendskab til den skrev dr. jur. Anker Riis i perioden en række artikler, der dels skulle introducere psykoanalysen og dels understrege dens relevans i forbindelse med forbrydelse og straf (Riis, 1929a, 1929b, 1931 og 1932). Disse artikler er bemærkelsesværdige af flere grunde. Riis var en af de få, der ikke misforstod psykoanalysen i perioden, og han var særdeles velorienteret om psykoana-

lysens teori og terapi. Dertil kommer hans klare forståelse for, at psykoanalysen ud over at være en terapi, kunne få afgørende indflydelse på retsbevidstheden. På disse baggrunde argumenterede han overbevisende for oprettelsen af et professorat i psykoanalyse (Riis, 1929b).

Næsgaards bog *Psykoanalyse*, med undertitlen "Sexualitet og intelligens", udkom i 1929. Det blev den første bog om psykoanalyse af en dansk forfatter, og den fik på grund af sit populærvidenskabelige tilsnit hurtigt et bredt publikum.⁸ Der findes to slags ubevidst i Næsgaards fortolkning af psykoanalysen. Det ene er en form for energireservoir, og det andet er det, der indeholder det fraspaltede psykiske. Herfra udgår de komplekser, som giver anledning til det, Næsgaard kalder *Fejlbygningerne*. Begrebet fejlbygninger omfatter neuroser og psykoser som beskrevet hos Freud. Den psykoanalytiske behandling kan bryde disse fejlbygninger, på samme måde som man for at hele et forkert sammenvokset benbrud er nødt til at brække det op, sætte det rigtigt sammen og overlade helbredelsen til organismen. På det ideologiske plan viser den sig som en konflikt mellem en liberalistisk og en romantisk opfattelse: kultur-natur modsætningen er her erstattet af en polaritet mellem fejlbygning og retbygning af personligheden. Meningen hos Næsgaard er den, at der forud for mødet med kulturen eksisterer en række indre uforanderlige drivkræfter, et slags instinkt- eller driftsrepertoire, der i princippet eksisterer forud for socialisationsprocessen. Det er først ved mødet med omgivelserne, at drifterne eventuelt perverteres af opdragelsen. Den næsgaardske psykoterapeutiske metode består derfor i at fjerne de perverterede former, som vedligeholdes af de fortrængte komplekser. Ved at eliminere komplekserne giver man de oprindelige og ubeskadigede drifter muligheder for vækst. Dette synspunkt møder man i flere af tidens psykoanalytisk inspirerede skrifter. Det er således også det grundlag, Stekels allerede omtalte bøger bygger på.

II. Foreningsdannelser og reformbevægelser (1929-1950)

Psykoanalysens introduktionsperiode havde taget sin tid, men efter 1930 fængede psykoanalysen for alvor, og snart bredte den sig som en steppebrand. En af de væsentlige grunde til denne succes var den økonomiske krise i 1930'erne, der var en god grobund for oprud og nytænkning. Tiden var præget af mange radikale bevægelser, såvel politiske som kulturelle og sociale. I flere af disse bevægelser blev psykoanalysen anvendt ideologisk, og det placerede den blandt de mest brændende debatemner. På det organisatoriske område tegner der sig et noget andet billede, og man må konstatere, at det ikke lykkedes at skabe en levedygtig psykoanalytisk bevægelse. Det er der to væsentlige grunde til. Den første hænger sammen med Næsgaards person, for selv om han var en oplagt leder af psykoanalysen, var han tilsyneladende ingen ledertype. Han forstod ikke at holde sammen på de foreninger, han grundlagde, og der dannedes mindst tre andre psykoanalyti-

ske foreninger i perioden med udgangspunkt i personlige modsætningsforhold til Næsgaard. Man kan ganske vist sige noget lignende om Freud, men der er dog den forskel, at Freuds forening blev stående som den største og mest magtfulde, da konkurrenterne var faldet fra, mens Næsgaards foreninger med tiden mistede deres indflydelse. Den anden væsentlige grund til, at dansk psykoanalyse havde så vanskeligt ved at organisere sig, skal søges i det forhold, at Freuds sædvanlige metode til at udbrede psykoanalysen internationalt slog fejl, når det gjaldt Danmark. De autoriserede analytikere, der kom hertil sydfra for at hjælpe dansk psykoanalyse i gang, var af den ene eller anden grund ikke i stand til at løfte denne opgave, men var tværtimod selv med til at splitte de danske analytikere i konkurrerende foreninger.

Den vigtigste af de folkelige bevægelser med relation til psykoanalysen er seksualreformbevægelsen, der i 1928 afholdt sin anden kongres i Studenterforeningen i København (den første var blevet afholdt i Berlin i 1921). Læge Jonathan Leunbach (1886-1955) var generalsekretær for kongressen, og blandt de øvrige danske deltagere var dr. phil. Svend Ranulf og dr. phil. Sigurd Næsgaard. Også Fanny Miranda deltog, og hun omsatte det, hun havde lært, til handling: "Straks efter kongressens afslutning rejste jeg landet rundt med et foredrag, som jeg kaldte "Den nye kønsmoral med særligt henblik på børnebegrænsning"" (Hertoft, 1983, s. 65). En anden af tidens folkelige bevægelser, kulturradikalismen, gjorde i vid udstrækning brug af psykoanalysen. De kendteste navne var Otto Gelsted, Poul Henningsen og Rudolf Broby-Johansen, der tilsammen dækkede de fleste af kulturlivets facetter. Nu var kulturradikalismen ikke noget homogent fænomen, det mest fremtrædende træk er formentlig den marxistiske samfundskritik kombineret med en radikal humanisme og individualisme, men der fandtes også kulturradikale, der alene anvendte psykoanalysen som kritisk analyseapparat. Den mest fremtrædende repræsentant for denne strømning var Næsgaard.

Der var to begivenheder i 1930'erne, der i særlig grad var i stand til at forene seksualreformbevægelsen og de kulturradikale kræfter, nemlig processen mod Leunbach i 1935 og 1936 og fyringen af Vanløse-læreren O. de Hemmer Egeberg i 1937. I 1932 var Leunbach blevet tiltalt for uagtsomt drab og fosterfordrivelse, men blev frifundet ved et nævningeting i 1935. Godt et år efter stod Leunbach atter anklaget, denne gang i meddelagtighed i svangerskabsafbrydelser. I december 1936 idømtes han tre måneders fængsel samt tab af retten til at praktisere som læge i fem år (Hertoft, 1983).

Egeberg var oprindeligt folkeskolelærer, men senere blev han uddannet af Næsgaard til psykoanalytiker. Han spillede en markant rolle i de såkaldte Vanløse-forsøg, der blev stoppet af skolekommissionen under stor opstandelse (Nørgaard, 1977). Egeberg blev reelt fyret, fordi han havde givet børnene seksualundervisning.

Seksualreformbevægelsen kan man følge gennem udgivelsen af to tidsskrifter i perioden. I årene fra 1933 til 1936 udgav forlaget Frem *Populært Tidsskrift for Sundhedslære og Seksueloplysning*, der havde en skandinavisk

profil, og som udkom med to numre om året. Bladet formidlede hovedsagelig en naturvidenskabelig holdning til sit emne, men inden for disse rammer var der også plads til psykoanalytisk orienterede forfattere. F. eks. skrev dr. Karl Evang en udmærket artikel om onani, der var klart inspireret af psykoanalysens seksualteori. Desuden skrev Leunbach, Reich og Nic. Hoel (senere Waal) i bladet, der havde ambitioner om at blive en folkebog om det seksuelle spørgsmål. *Sex og Samfund*, der begyndte at udkomme året efter, at *Populært Tidsskrift for Sundhedslære og Seksueloplysning* gik ind, havde en mere provokerende stil. Den umiddelbare baggrund for dets start havde da også været et anslag mod seksualreformbevægelsen, nemlig fyringen af Egeberg. Sidenhen blev bladet forum for en konfrontation mellem de to konkurrerende fløje inden for psykoanalysen. På den ene side Næsgaard, som repræsenterede det freudianske synspunkt, på den anden side Leunbach, som repræsenterede Reichs synspunkter. Enden på striden blev, at Næsgaard-gruppen overtog bladet, og således blev *Sex og Samfund* talerør for Næsgaard og *Psykoanalytisk Samfund* i de sidste år før besættelsen (Madsen, 1975).

Det var med udgangspunkt i disse bevægelser, at psykoanalysens teori blev anvendt og diskuteret, og fra begyndelsen af 1930'erne vandt psykoanalysen stadig stærkere fodfæste blandt pædagoger, kunstnere og intellektuelle. Hvis man ser bort fra Otto Gelsted, Hans Kirk og Carl Erik Soya, der allerede kendte psykoanalysen, stiftede de fleste skønlitterære forfattere bekendtskab med den gennem Næsgaards introduktionsbog fra 1929 (Næsgaard, 1929-10). Man kan sige, at Næsgaard med sin bog formulerede en fortolkning af psykoanalysen, der blev inspirations- og irritationskilde for 1930'ernes opfattelse af den. Det var som antydning en romantisk orienteret psykoanalyse med en stærk "ortodoks" orientering, og han blev da også gang på gang anklaget for at være mere freudsk end Freud selv (f. eks. Nørvig, 1934; From, 1841c). Det blev Næsgaards opfattelse, der kom til at præge de unge surrealister omkring tidsskriftet *Linien*, og hans fortolkning af psykoanalysen satte sig spor i flere forfatterskaber, som f.eks. hos H. C. Branner, Tove Ditlevsen, Martin A. Hansen, Tom Kristensen, Hulda Lütken⁹, Børge Madsen¹⁰, Karin Michaëlis, Gustaf Munch-Petersen, Aksel Sandemose¹¹, Hans Scherfig¹² og Knud Sønderby.

I begyndelsen af 1930'erne var psykoanalysen blevet stof for aviserne. Således kunne man i 1931 finde en kronik af Freud i anledning af hans 75 års dag: "Menneskeslægtens Fremtid. Hvad jeg tror om den, og hvorfor jeg ringeagter Amerika". For øvrigt et noget ejendommeligt skrift fra Freuds hånd. Dels fordi kronikformen ikke var en genre, han ellers dyrkede, dels fordi ikke blot tonen og sproget, men også holdningen afviger fra det, man finder i Freuds øvrige værker (Freud, 1931). *Socialdemokraten* fejrede også dagen med en kronik af dr. jur. Anker Riis (Riis, 1931).

Modstanden mod psykoanalysen var massiv i perioden. Næsgaard blev jævnligt citeret i aviserne, ofte for en psykoanalyse af en eller anden ekstraordinær begivenhed, og tonen i disse reportager var ofte let nedladende. Han

blev med mellemrum hængt ud og anklaget for kvaksalveri (f. eks. *Berlingske Aften*, 19. juni 1930). I en kronik i *Ekstra Bladet* rykkede Otto Gelsted ham imidlertid til undsætning (Gelsted, 1930) og vendte sin kritik mod psykiaterne, som han anklagede for at være fordomsfulde. Det vakte også en del opsigt, da en ekshibitionist efter psykoanalytisk behandling hos Næs-gaard slap for fængselsstraf. Det drejede sig om en ung videnskabsmand, X, der stod tiltalt for overtrædelse af straffeloven. Også i dette tilfælde var det Prytz, der havde formidlet kontakten. Prytz skriver: "Tiltalte blev i efteråret 1932 anholdt efter i et offentligt Anlæg i Kjøbenhavn at have gjort sig skyldig i uterlig Adfærd overfor Smaapiger (Exhibition, Beføling). Efter at sigtede havde undergivet sig psychoanalytisk Behandling af Dr. phil. Sigurd Næs-gaard, hengik der et helt Aar, i hvilket Tid jeg gennem telefonisk Forbindelse med Dr. Næs-gaard saa vidt gørligt holdt mig underrettet om Analysens Gang; den 16. Juli 1933 skrev Dr. Næs-gaard til mig, at han – omend Analysen skred normalt fremad – ikke var naaet til nogen Afslutning på det særlige Symptom, Exhibitionismen ... Endelig fik jeg i Januar Maaned 1934 de sidste Ark af Dr. Næs-gaards Beretning." (Prytz, 1942). Sagen kom for retten, efter at tiltalte havde været fremstillet for Professor Wimmer og retslægerådet, og Næs-gaards rapport indgik også i materialet. Wimmer skrev i sin erklæring, at han havde "maattet afstaa fra en nøjere Indgaaen paa Sigtedes Sexualliv, da den foretagne Psychoanalyse ikke længere tillader at afgøre, hvad der er hans og hvad "Theorier"".

Retslægerådets erklæring blev udformet uden hensyn til Næs-gaards rapport: "Retslægeraadet kan tiltræde den af Professor, Dr. med. Wimmer afgivne Erklæring, hvorefter X hverken er aanssvag eller sindssyg, men et noget overfølsomt Individ, hos hvem der – vel nok paa Grund af tilfældige Indtryk under den vaagnende Kønsdrift i Pubertetsalderen – har udviklet sig en uheldig sexuel Praksis, under Konflikten med hans i øvrigt moralske Indstilling har svækket hans Nervesystem og foraarsaget en sexuel Neuras-theni. Det er meget tvivlsomt, om en Straf under sædvanlige eller særlige Former vil kunne paavirke ham varigt. Men det er ingenlunde udelukket, at en Strafrudsel alene, naar den ledsages af en længere Tids Behandling i en Nervekuranstalt, vil kunne fjerne hans kriminelle Tilbøjeligheder." (Prytz, 1942).

I 1936 behandlede Næs-gaard igen en ekshibitionist (Næs-gaard, 1936-1). Også denne gang førte behandlingen til et efter forholdene acceptabelt udfald for den sigtede, nemlig tiltalefrafald under nærmere bestemte betingelser. Men for Næs-gaard må Wimmers erklæringer og dommenes udformning have virket umådeligt irriterende, og de har givetvis været medvir-kende til, at han skærpede tonen i sine udfald på psykiaterne. I denne sammenhæng må man dog også nævne, at Næs-gaard var noget af et pole-misk gemyt. Allerede inden sin disputats havde han gjort sin stilling vanske-lig på universitetet ved offentligt at hænge en professor ud som uduelig (Næs-gaard, 1916-3). Hvis man på den baggrund konstaterer, at han var en noget selvrådig natur, som der i øvrigt synes at være en vis tradition for

blandt ikke-analyserede analytikere, kan man bl.a. se det som et udtryk for den manglende anerkendelse, som han følte tilkom ham. Der kan derfor ikke være tvivl om, at hans valg af psykoanalysen i betragtning af det omdømme, den havde i de år, yderligere forværrede hans stilling i akademiske kredse. To gange søgte han om et ledigt embede som professor i filosofi, nemlig kort før og efter disputatsen i 1922. Tredje gang, det var stillingen som professor i psykologi i Århus det gjaldt efter Kortsens død i 1939, valgte han at trække sin ansøgning tilbage, da han fik et vink om, at hans arbejde med psykoanalysen ikke just havde forbedret hans chancer for at få stillingen (*Berlingske Tidende*, 24. feb. 1939). Næsgaard skrev i årenes løb flere artikler, hvor han gav Høffding og de medicinske kredse – men, bemærkelsesværdigt nok, ikke Lehmann eller Rubin – skylden for modviljen mod psykoanalysen (Næsgaard, 1932-13).

Da psykoanalysen i midten af 1930erne havde vundet indpas blandt avantgarden inden for kunst og litteratur, fik modstanden et nyt og i flere henseender bredere grundlag. Fra borgerlig side blev den angrebet med udgangspunkt i en liberalistisk livsanskuelse, og fra marxistisk side fra en historisk materialistisk synsvinkel.

I 1932 skrev forfatteren og kritikeren Poul la Cour (1902-1956) en artikel om litteratur og psykoanalyse, hvor han advarede romanforfatterne mod at lade sig inspirere af den. Hans modstand var begrundet i en bekymring på romanens vegne. Han fandt, at psykoanalysens indtog i den moderne roman gav denne en slagside ved at fokusere på det patologiske til skade for det alment psykologiske aspekt (la Cour, 1932). Blandt de forfattere, som la Cour kritiserede, kan nævnes Sandemose og Michaëlis. Imidlertid havde Hans Kirk (1898-1962) allerede i sin roman *Fiskerne* fra 1928 gjort opmærksom på, hvor almene de konflikter var, som psykoanalysen beskæftigede sig med. Kirk sandsynliggjorde i sin roman en forbindelse mellem afsporingen af den genitale seksualitet og fremkomsten af neurotiske symptomer. I forholdet mellem romanens Anton Knopper og kropigen Katrine er denne pointe nærmest klippet ud i pap. I øvrigt havde også dramatikeren Soya set muligheder i psykoanalysens teori. Den var for ham en guldgrube af dramatiske muligheder (Soya, 1928). *Hvem er jeg?* hed et stykke, der blev opført på Det ny Teater i 1932, og hvor Soya forsøger at anvende psykoanalysen som middel til forøget selvindsigt (Næsgaard, 1932-14).

En særlig plads indtager forfatteren Kai Friis Møllers anmeldelse af Sigurd Næsgaards to-bindes værk om *psykoanalyse* (Næsgaard, 1933-3). Friis Møller (1888-1960) var i en menneskealder kritiker ved forskellige københavnske dagblade. Han var frygtet for sin skarpe pen, og hans anmeldelser var i høj grad meningsdannende. På baggrund af en traditionel borgerlig livsanskuelse er det naturligvis ikke svært at lave grin med de psykoanalytiske pointer, og for Friis Møller var det en smal sag at hænge Næsgaards arbejde ud til spot og latter (Friis Møller, 1933a og 1933b). Så stor var Friis Møllers autoritet, at ingen kom på den tanke at se hans argumentation kritisk igennem. Selv i en litteraturhistorie fra 1960erne tog

man ganske ukritisk Friis Møllers synspunkter for gode varer (Brostrøm og Kistrup, 1966).

På den modsatte fløj kan man nævne, at mange marxistisk orienterede kulturradikale afviste psykoanalysen på grund af Freuds kulturteori, således f. eks. Villars Lunn (Lunn, 1930a og 1930b) og Harald Rue (Rue, 1930 og 1939). En vis interesse viste de dog psykoanalysens teori om jeg'ets afhængigheder, dels af de fortrængte komplekser, dels af over-jeg'et. Fra Hans Kirks *Fiskerne* får man indtryk af, hvordan jeg'et passivt reduceres til en slagmark for konflikten mellem ubevidste seksuelle drifter og over-jeg'et, der har en stærk alliance i det indremissionske miljø. I det omfang psykoanalysen blev accepteret, skyldes det teorien om over-jeg'ets determination af jeg'et. Her kunne marxisterne se en ansats til en personlighedsteori, hvor det indre sidestykke til den ydre undertrykkelse blev beskrevet: for marxisterne var angst og fortrængning en reaktion på den sociale undertrykkelse. Denne kritik blev af Eric Danielsen opsummeret i en lille opsats ved navn *Kritik af Psykoanalysen* (Danielsen, 1955).

Endelig kan det om kritikken af psykoanalysen nævnes, at præster deltog flittigt i perioden med fordømmelser og advarsler (Bang, 1930; Grønbæk, 1941), og debatten foregik ofte på et temmeligt lavt niveau, som f.eks. da professor Vilhelm Grønbech i 1934 skulle holde foredrag i Studenterforeningen om "Psykoanalysen – vor tids kvaksalveri" (*Studenterbladet*, 3,2: 12, 1934).

De personer, der arbejdede som psykoanalytikere, organiserede sig efterhånden i foreninger. 1930'erne og 1940'erne er præget af en række forsøg på foreningsdannelser omkring psykoanalysen, og nogle af disse foreninger eksisterer stadig.

Allerede i 1929 blev den første forening etableret. Det var *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium*. Initiativtagerne var Johs. Irgens Strømme, Poul Bjerre, Ivan Bratt, Gerhard Iversen, Egil Rønne-Petersen, Finn B. Svendsen, Sigurd Næsgaard, Heinrich Röge, Leslie William-Olsson, Jan Paschda og Signe Bratt. Man ville udgive et tidsskrift, *De Profundis*, der desværre kun udkom med et enkelt nummer i 1935, men som viste, at man havde haft forbindelser til Georg Groddeck og Eugen Bleuler. Bladets undertitel var: *Skandinavisk Tidsskrift for Naturvitenskapelig Sjeleforskning og Mentalhygiene*, og det blev redigeret af Egil Rønne-Petersen. Gruppen, der stod bag *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium*, startede tillige et ugeblad, som man havde bedre held med. Det kom til at hedde *Tenk, Skandinavisk Social-Psykologisk Ukeskrift* og var et kulturradikalt tidsskrift, der både bragte artikler om marxisme og psykoanalyse, og som havde mange abonnenter i Danmark. Bladet blev redigeret af A. Hønningstad fra Oslo. Det startede i 1933 og gik ind i 1935.

Året efter, altså i 1930, stiftede Næsgaard sin egen forening, *Dansk Psykoanalytisk Institut*, der skulle være rammen om uddannelsen af psykoanalytikere og udgøre en faglig organisation for danske psykoanalytikere. Næsgaard forlangte en personlig analyse på tre til fire år som baggrund for

en uddannelse til psykoanalytiker. Læreanalysen bestod i, at den vordende psykoanalytiker fik en til to klienter i behandling, som Næsgaard supervise-rede. Dertil kom, at han forlangte en praktiktid i en børnehave, for, som han skrev, at de vordende psykoanalytikere "kunne få øje på de uhyre vigtige år mellem to og seks" (Næsgaard, 1950-1). Hvad den teoretiske uddannelse angår, skulle aspiranten følge forelæsninger i psykiatri på universitetet, samt de forelæsninger, som Næsgaard selv afholdt om psykoanalyse.¹³ Aspiran-terne skulle endvidere læse et ikke nærmere specificeret pensum omfattende psykoanalytisk litteratur. Næsgaard nævner ikke noget om krav til en akademisk uddannelse, og man kan utvivlsomt opfatte ham som tilhænger af Freuds synspunkt om lægmandsanalyse. I slutningen af 1930erne havde Næsgaards psykoanalytiske institut efter alt at dømme omkring et halvt hundrede praktiserende psykoanalytikere som medlemmer.

Næsgaard havde fra begyndelsen af sin karriere som psykoanalytiker et ønske om at opnå optagelse i *IPA*, den internationale psykoanalytiske forening, og det er formentlig en af grundene til, at han deltog i et møde i Stockholm i 1931, der blev til på initiativ fra Kulovesi fra Finland, Schjelderup fra Norge og Tamm fra Sverige. På mødet blev der nedsat en arbejds-gruppe, der skulle arbejde for medlemskab af *IPA* (Moore, 1978). Resultatet blev stiftelsen af to foreninger, en *Norsk-Dansk Psykoanalytisk Forening*, der blev stiftet i september 1934 med Fenichel som drivkraft, og en *Svensk-Finsk Psykoanalytisk Forening*. I den *Norsk-Danske Forening* var Georg Gerö den eneste analytiker, der havde adresse i Danmark. Næsgaard var altså allige-vel ikke kommet med! Gerö var kommet til Danmark i maj 1933 og arbejdede i begyndelsen sammen med Wilhelm Reich. Han havde autorisa-tion fra *IPA* til at uddanne psykoanalytikere i Danmark (Jensen og Paikin, 1980, s. 105), og han uddannede bl.a. Poul Færgemann, der fulgte med ham til USA efter tyskernes besættelse af Danmark (ibid, s. 106).

Jeno Harnik kom til Danmark omtrent samtidig med Gerö og nedsatte sig som analytiker. Også han var autoriseret af *IPA*, og det var meningen, at han skulle opbygge en selvstændig afdeling i Danmark. Næsgaard fortæller, at en gruppe begyndte en psykoanalyse hos ham, deriblandt Erik Carstens (1896-1969). Af Freud var Næsgaard imidlertid blevet orienteret om, at Harnik var mentalt syg, og af samme grund kom Otto Fenichel til Danmark. Ifølge Næsgaard kunne Fenichel imidlertid ikke stille noget op med Harnik og rejste med uforrettet sag tilbage til Berlin. Næsgaard skriver endvidere, at han sørgede for, at Harnik fik opholds- og arbejdstilladelse (Næsgaard, 1950-1). Alle er således enige om, at Harnik var mentalt syg, og et offentligt møde, hvor han skulle introducere psykoanalysen, udviklede sig til en katastrofe (Jensen og Paikin, 1980, s. 105). Næsgaard fortæller, at Harnik omsider blev hentet af sin søster, der førte ham tilbage til Ungarn (Næs-gaard, 1950-1). Erik H. Erikson overværede også mødet, hvor Harnik brød sammen. Erikson overvejede i øvrigt at flytte til Danmark. Han var adopte-ret af tyske forældre, mens hans biologiske forældre var danske. Han opgav imidlertid ideen og valgte at rejse videre til USA (Jensen og Paikin, 1980, s.

Wilhelm Reich kom til Danmark i maj 1933 efter en invitation fra Ellen Siersted, Erik Carstens, Tage Phillipsen¹⁴ og Jonathan Leunbach. Baggrunden for initiativet var også i dette tilfælde at få den internationale psykoanalytiske forening til at sende en psykoanalytiker til Danmark, som kunne forestå uddannelse af psykoanalytikere (ibid), men heller ikke dette faldt heldigt ud, idet Reich blev ekskluderet året efter på kongressen i Luzern (Moore, 1978, s. 16). Som bekendt rejste Reich videre til Norge i 1934 og derfra videre til USA, hvor han døde i 1957. Forfatteren Jo Jacobsen havde stillet en lejlighed til rådighed for Reich, da han kom til København. Hun havde i 1932 udgivet en bog om seksualreform, som hun havde tilegnet Reich (Jacobsen, 1932). Senere vendte hun tilbage til den freudske fløj og sluttede sig til Næsgaard (Jacobsen, 1938). Hun var i en periode i Wien, hvor hun mødte Freud, som skrev et forord til hendes roman om den seksuelle elendighed under opvæksten (Jacobsen, 1935). I sammenhæng med Reich kan der være grund til at fremhæve lægen Tage Phillipsen (1907-61), der var Leunbachs kollega i seksualreformbevægelsen, og som videreførte den reichsanske terapi i Danmark. Phillipsen skrev blandt andet en kronikserie om dybdepsykologiens udvikling, som kom i *Social-Demokraten* i juli-august 1949 (Phillipson, 1949a). En anden markant skikkelse i den reichske gruppe var Jørgen Neergaard, der havde været redaktør af *Studenterbladet* i begyndelsen af 1930erne. Han oversatte de tre afhandlinger om seksualteori af Freud, der udkom i bogform i 1935. Neergaard havde været tæt knyttet til Reich og sluttede sig til ham i Norge, hvor han døde efter mange års svær invaliditet i 1937 (Siersted, 1972).

En anden forening ved navn *Psykoanalytisk Samfund* blev stiftet den 1. december 1933 på initiativ af P. C. Petersen (1889-1978). Foreningen var tænkt som en organisation, der optog alle, som var interessede i den psykoanalytiske bevægelse. Næsgaard blev valgt som formand og beklædte denne post til sin død i 1956. I *Psykoanalytisk Samfund* blev der arrangeret møder, som undertiden har tiltrukket flere hundrede interesserede. Disse møder fandt ofte sted på Borups Højskole. Gentagne ud- og indmeldelser vidner om, at det ikke gik stille af. De mest prominente medlemmer var psykoanalytikerne Georg Aagaard, Knud Claës Andresen (1899-1982), Olaf de Hemmer Egeberg (1887-1958), H. Kromann Kristensen, Sigrid Larsen, Fanny Miranda (1890-1974), P. C. Petersen (1889-1976) og Anker Rattleff (1909-1989) står alle anført i medlemskartoteket (Andresen, 1933).

Blandt *Psykoanalytisk Samfunds* aktiviteter indtog studiekredsene en særlig plads. De fungerede som en slags oplysningscentre, hvor en formidling af psykoanalytisk teori kunne finde sted, og så udgjorde de en vigtig rekrutteringsgruppe, hvorfra psykoanalytikerne kunne hverve deres klienter. Det var i dette regi, at Næsgaard gjorde sig store anstrengelser for at gøre psykoanalysen til en folkebevægelse, og det må også være denne holdning, der er den væsentligste grund til, at størstedelen af forfatterskabet er skrevet i et jævnt sprog, som alle kunne forstå. Med forbillede i højskolebevægelsen fandt han, at psykoanalysen burde være hvermands eje. Den skulle kunne

bruges i hverdagens mellemenneskelige problemstillinger. Når han holdt foredrag og skrev artikler, opfordrede han folk til at sætte sig ind i psykoanalysens teori og anvende dens indsigt til at løse de problemer, som de uundgåeligt ville møde i deres familieliv (Næsgaard, 1931-3).¹⁵

I forbindelse med foreningsdannelserne påkalder personlige rivaliseringer indenfor den psykoanalytiske bevægelse sig særlig opmærksomhed. I stil med de velkendte brud mellem Freud og Adler, Jung og Stekel kom det også til faderopgør og brud inden for rækkerne af Næsgaards foreninger, opgør, der på mange måder har paralleller i den internationale udvikling.

Den første, der brød med Næsgaard, var Erik Carstens, der i 1933 dannede sin egen organisation, som kom til at hedde *Dansk Psykoanalytisk Forening*. Der havde længe været uoverensstemmelser mellem Næsgaard og Carstens, og *Dansk Psykoanalytisk Forening* blev stiftet som et modstykke til Næsgaard og hans gruppe. En af Carstens medarbejdere, Jørgen Neergaard, gjorde det i et interview klart, at *Dansk Psykoanalytisk Forening* skulle være et modtræk til den tilfældighed, der havde præget uddannelsen af psykoanalytikere hidtil. Carstens havde haft held til at få moralsk støtte fra Reich og det var tydeligvis hans håb, at han gennem tilknytningen til Reich kunne opnå medlemskab af *IPA*. Foreningen blev stiftet den 27. oktober 1933 på Borups Højskole med Reich som protektor og hans teorier som grundlag. Carstens selv blev valgt som formand (Carstens, 1933). I slutningen af 1930'erne tilsluttede Carstens sig nazistiske tanker og kredse. Under besættelsen skrev han om psykoanalysen på et nationalsocialistisk grundlag, der blandt andet blev publiceret i den nazistiske presse (Carstens, 1941a, 1941b, 1942a og 1942b). Carstens havde oprindelig haft tilknytning til Jung og skolen i Zürich, og det har muligvis gjort indtryk på ham, at Jung i 1933 blev præsident for det nazistisk styrede tyske selskab for psykoterapi (Cocks, 1985). I hvert fald vendte Carstens sig i slutningen af 1930'erne og især under krigen mod den freudske psykoanalyse, som han betragtede som en hån mod de ariske familieideal.

Det næste brud kom i 1936, da en af studiekredsene løsrev sig fra *Psykoanalytisk Samfund*. Anledningen til bruddet var en foredragsrække i september 1936 af psykoanalytikeren og præsten Oskar Pfister, der var inviteret til landet af *Psykoanalytisk Samfund*. Der blev arrangeret tre eftermiddagsmøder, hvori Pfister deltog, mens P. C. Petersen ledede møderne. Petersen var mejerist og autodidakt psykoanalytiker, men helt uden akademisk baggrund. Resultatet blev dannelsen af *Studiekredsen af 1936*, der etablerede sig med Pfister som protektor og P. C. Petersen som formand, og dermed var løsrivelsen fra *Psykoanalytisk Samfund* en kendsgerning. Der kan ikke være tvivl om, at der bag bruddet lå en personlig rivalisering mellem Petersen og Næsgaard. Men der var også en udbredt utilfredshed med Næsgaards stadig mere radikale holdninger. Det skulle siden vise sig, at dannelsen af *Studiekredsen af 1936* også blev anledning til et paradigmeskift, hvor den næsgaardske psykoanalyses romantiske slagside blev erstattet med en liberalistisk, som man kan overbevise sig om ved at læse *Festskrift*

til P. C. Petersen på 80 årsdagen (Kromann Kristensen, 1969). I 1950 skiftede *Studiekredsen af 1936* navn til *Selskabet for dynamisk psykoanalyse*.

Det tredje brud hænger sammen med Thorkil Vanggaards forhold til Næsgaard. Vanggaard (f. 1910) kom til at spille en afgørende rolle i udviklingen af ego-psykologien herhjemme og etableringen af *Dansk psykoanalytisk selskab*. Vanggaard, der blev læge i 1938 og dr. med. i 1941, havde svært ved at se en autoritet i Næsgaard, der var hans første analytiker.¹⁶ Næsgaard, der ikke bare talte jævnt og ligetil om højt og lavt, men som tillige havde et ravjysk tungemål, var for stærk kost for flere af de unge stræbsomme mennesker, deriblandt Vanggaard. Næsgaard var kendt for at benævne tingene ved deres rette navn, og han gik heller ikke af vejen for frimodige fortolkninger (Ditlevsen, 1974). I det hele taget har hans antiautoritære holdning gjort det vanskeligt for efterkrigstidens unge at anvende ham som et passende forbillede og en passende overførselsfigur. Tiden efter verdenskrigen var en anden end 1930'erne. Hvor de ledende intellektuelle før krigen i stor udstrækning havde været kulturradikale, der udfordrede den gældende moral, tørstede tiden nu efter tillidsvækkende faderfigurer, der kunne bekræfte den. Det er derfor ikke så mærkeligt, at en kultiveret, selvbevidst og fremadstræbende ung mand som Vanggaard valgte McCarthy-tidens USA som baggrund for sin uddannelse til psykoanalytiker. Han startede sin psykoanalytiske træning med en personlig analyse hos Robert Bak i 1947 og blev superviseret af Heinz Hartmann, René Spitz, Annie Reich og Ruth Eissler. I 1952 blev han medlem af *New Yorks psykoanalytiske selskab* og samme år af det *Svenske psykoanalytiske selskab* (Jensen og Paikin, 1980, s. 112).

På trods af forskellene blev det Sigurd Næsgaard og Wilhelm Reich, der kom til at præge den psykoanalytisk inspirerede kritik af det borgerlige samfund og dets passivitet overfor de nazistiske og fascistiske kulturformer i 1930'erne. På ét punkt var de enige, nemlig hvad angik udformningen af en psykoanalytisk utopi. De mente, at modbilledet til den autoritære personlighed, der var fascismens psykologiske forudsætning, var det genitale menneske. Derfor blev det genitale menneske deres mål med den analytiske behandling, et menneske, der først og fremmest var befriet for anale, og det vil i denne sammenhæng sige tvangsneurotiske, karaktertræk. Hvor Næsgaard talte om det vellystige begær som et mål med terapien, brugte Reich udtrykket orgastisk potens. Den positive og sunde udvikling, der er den psykoanalytiske terapies utopi, er altså ifølge Næsgaard og Reich det genitale menneske, der har gjort sig fri af de indre autoriteter, over-jeg'et, og de ydre i form af et undertrykkende statsapparat. Hos dem begge var realiseringen af dette ideal udtryk for en overvindelse af kastrationskomplekset og en eliminering af over-jeg'et. Det kan derfor ikke undre, at de var ekstremt antiautoritære, en holdning der for dem begge fik faglig isolation som konsekvens. Nu bliver Næsgaards og Reichs opfattelser selvsagt ikke rigtige af at være farverige, og deres teorier bliver heller ikke rigtigere, fordi de begge blev marginaliserede. Deres opfattelse af psykoanalysens utopi er da også pro-

blematisk, blandt andet fordi den forudsætter en uspoleret, naturlig og fri seksualudfoldelse, dels som utopi, men også som udtryk for en oprindelighed, som kulturen, der kun kan have en hæmmende funktion, uundgåeligt påfører det værgeløse barn.

Det vil være passende at afrunde dette tidsbillede med omtalen af en litterær begivenhed, der fik betydning for opfattelsen af psykoanalysen. Det drejer sig om den østrigske skuespiller og forfatter Egon Friedells omfattende kulturhistorie, der udkom i begyndelsen af 1930'erne. I en epilog karakteriserede han psykoanalysen som forkyndelsen af satans rige, en sekt med alle en sekts kendetegn, en religion, der optræder som videnskab. Værket udkom på dansk i 1936-37 og har med sin store ballast af historisk viden og sine slagfærdige generaliseringer skabt respekt om Friedells navn. Bogens indvendinger mod psykoanalysen har af den grund sat sig spor og forsynede den borgerlige kulturelite med et sæt af synspunkter, der bekvemt kunne anvendes som argumenter mod psykoanalysen.

III. Ego-psykologi og modernisme (1950-1970)

Organisatorisk er denne periode præget af, at *Dansk psykoanalytisk selskab* vinder optagelse i IPA, mens de øvrige foreninger nægtes optagelse. Det betyder blandt andet, at psykoanalysen bliver medicinsk præget, og at den kommer under indflydelse af den amerikanske ego-psykologi. På Psykologisk Laboratorium er psykoanalysen nærmest et krypto-fænomen, mens E. Tranekjær Rasmussen forsøger en alternativ psykodynamisk tænkning (Tranekjær Rasmussen, 1960). I kulturlivet vinder psykoanalysen indpas, idet den anvendes ideologisk i den såkaldte modernisme af forfattere som Villy Sørensen, Klaus Rifbjerg og Leif Panduro.

Efter verdenskrigen blev Danmark præget af en voksende kulturel passivitet, der blandt andet kom til udtryk i en ukritisk accept af den amerikanske livsstil i form af forbrugermoralitet og den deraf følgende konformisme. Dertil kommer det begyndende økonomiske opsving og koldkrigsstemningen i 1950'erne, der gav konservatismen og højrefløjen i Socialdemokratiet et kraftigt gennemslag og medførte en ændret synsvinkel på problemerne i intimsfæren og dermed en ændret vurdering af psykoanalysens placering. I modsætning til tidligere, hvor krisen bl.a. kunne konstateres gennem tilstedeværelsen af forskellige folkelige bevægelser, hvor psykoanalysen havde markeret sig, var det nu staten, der tog initiativet, og det viste sig bl.a. ved, at flere af de funktioner, der traditionelt tilhørte intimsfæren, én efter én blev flyttet væk fra familien. F. eks. overtog staten flere opdragelsesfunktioner i perioden med udbygningen af børnehaver og vuggestuer. Dette kom også til at præge psykoanalysen. Fra at have været et led i de radikale bevægelser, ændrede den profil i løbet af perioden og endte som en eksklusiv klub.¹⁷ Tendensen til eksklusivitet, der kendetegner *Dansk psykoanalytisk selskab*, prægede desuden mentalhygiejne-bevægelsen, der voksede frem i

løbet af 1940-erne. I bestyrelse og forretningsudvalg m.v. indgik politikere, overlæger, højesteretssagførere osv. med prins Axel som protektor (Køppe, 1983). Denne status siger ikke blot noget om, i hvor høj grad bevægelsen var i overensstemmelse med den herskende borgerlige ideologi, men giver også indtryk af, at indstillingen til sindslidende betænkeligt minder om den, som overklassen tidligere havde til de fattige. Hjælp var noget, der først og fremmest var knyttet til en moralsk fordring. Ideologisk set byggede den på forestillingen om, at oplysning og viden i sig selv kunne løse problemerne. Ligesom man på det legemlige område med et vist held havde kunnet argumentere for hyppig håndvask som middel mod infektion, ville man med oplysning fremme et sæt leveregler, som skulle kunne forebygge hovedparten af de psykiske problemer. Det blev psykiaterne, der fra starten kom til at dominere mentalhygiejnebevægelsen – psykologerne glimrede stort set ved deres fravær – og flere af medlemmerne fra *Dansk psykoanalytisk selskab* deltog i arbejdet. Således f.eks. psykiateren Paul Reiter, der anmeldte Carnigies bog *Lev livet uden bekymringer*: ”Den er et pragtfuldt stykke mentalhygiejne” (*Mentalhygiejne*, 2,4: 44). Visdommen i Carnigies program består af en række leveregler, hvis overholdelse fører til den tilstand som titlen lover: ”Hvis De ønsker at samle Honning, saa lad være med at plyndre bikuben”, ... ”Interesser Dem oprigtigt for andre Mennesker” ... osv.

Den teoretiske baggrund for *Dansk psykologisk selskab* var ego-psykologien, der i efterkrigstiden blev den dominerende retning inden for psykoanalysen, dels fordi den byggede på en omfattende og veletableret forskning, det gælder f.eks. en erfaringsbaseret undersøgelse af faserne i barnets udvikling (Burlingham og Freud, 1944), men også fordi den var i overensstemmelse med ”tidsånden”. I en kronik af Vanggaard i anledning af Freuds 100 års fødselsdag – samme år som Næsgaard døde – fremstilles den amerikanske ego-psykologi med naturlig selvfølghed, som om den var identisk med psykoanalysen (Vanggaard, 1956). En opfattelse der i øvrigt også præger de artikler om psykoanalyse, som Reimer Jensen har skrevet til det af K. B. Madsen redigerede psykologileksikon, der blev udgivet i 1974 på Gyldendal. På det teoretiske niveau kommer konflikten mellem den næsgaardske fløj og ego-psykologien til syne i spørgsmålet om psykoanalysen utopi. Hvad ego-psykologerne angår, var deres utopi en ganske bogstavelig udlægning af det sted i de nye forelæsninger, hvor det hedder: ”Wo Es war, soll Ich werden” (Freud, 1933a). Freud havde selv indsnævret mulighederne for en fortolkning med tilføjelsen: ”Det er kulturarbejde, omtrent som tørlægningen af Suiderzee” (ibid). Med denne tekst som program blev det ego-psykologiens mål at udvide jег’et på det’ets bekostning, altså noget der kunne minde om en erobring eller en besættelse. Kulturarbejde, omtrent som erobringen af det vilde vesten, kunne man sige. Ego-psykologernes utopi synes også at have været programsat i *Selskabet for dynamisk psykoanalyse* (Hein, 1985). Næsgaard og Reich derimod havde en utopi, der nærmest er den diametralt modsatte af ego-psykologernes. Her var der først og fremmest tale om en accept af det’et og det ubevidste.¹⁸ For dem var det ubevidste så at

sige det egentligt gode i mennesket, og deres utopi var, som allerede nævnt, det genitale menneske (Næsgaard, 1948-2; Reich, 1942).¹⁹ I USA vendte flere fremtrædende psykoanalytikere sig mod ego-psykologiens konformitet og mangel på socialt engagement. Erich Fromm og Karen Horney, de såkaldte kulturalister, havde meldt sig ud af IPA i protest. De fik en vis betydning for den hjemlige debat gennem en række oversættelser til dansk. Deres inspiration var overvejende romantisk-humanistisk, og det tillod dem at inddrage en kritik af de kapitalistiske forhold, som ego-psykologerne traditionelt forholdt sig accepterende overfor. Hvad utopien angår, havde Fromm og Horney vendt sig mod Freud og anklaget ham for ikke at have anvist et positivt ideal, som man kunne bruge som model for det sunde menneske, og en væsentlig del af deres forfatterskaber er forsøg på at udforme den manglende utopi. Resultatet blev formuleringen af et, retorisk set, meget smukt humanistisk ideal (Fromm, 1950 og 1956; Horney, 1949).

På den kulturelle front kunne man også notere sig et opgør med den næsgaardske psykoanalyse. Skønlitteraturen havde i årene efter anden verdenskrig været præget af en gruppe forfattere omkring tidsskriftet *Heretica*, der havde vendt det samfundsmæssige engagement ryggen og koncentreret sig om de moralske problemer. Martin A. Hansens roman *Løgneren* fra 1950 kan bl.a. læses som et opgør med 1930ernes ideologiske bevægelser eksemplificeret ved det næsgaardske frisind. Hovedpersonen i bogen, Johannes Vig, der er degn og skolelærer på Sandø²⁰, er forelsket i en af sine gamle elever, Annemari, der har et barn med Oluf, en anden af Johannes' gamle elever, og det er dette trekantdrama, der er rammen om bogens episke forløb. Rigmor, om hvem romanens mest vovede udtryk, "liderlig" anvendes, er gift med Frederik, og de bor ude på næsset. Det er der, fremskridt og frisind trives, et frisind, der nok drager Johannes, men som han ikke moralsk kan forlige sig med. Gården, de bor på, hedder Næsgaard, med en utvetydig reference til Sigurd Næsgaard. Men alt dette frisind er for meget for Johannes, der viger tilbage og søger beroligelse i sin gerning som degn.

Man kan altså konstatere, at psykoanalysen som alment kulturfænomen var ved at være glemt i årene efter Næsgaards død. At den igen blev almindeligt tilgængelig, skyldes flere ting. For det første Mogens Boisens oversættelser af Freuds hovedværker, der fandt sted i årene omkring 1960, og som blev udgivet på Hans Reitzels forlag, nemlig *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen* (1958), *Nye Forelæsninger, Tre afhandlinger* og *Bidrag til kærlighedslivets psykologi* samlet i ét bind (1959), *Hverdagslivets psykopatologi* (1959), *Drømmetydning* (1960) og *Totem og tabu, En illusions fremtid og En djævleneurose* ligeledes i ét bind (1961). Desuden må man nævne oversættelsen af Fromms og Horneyes bøger. Markant står tillige et par amerikanske introduktioner til psykoanalysen: Calvin S. Halls bog *Freuds psykologi – en begynderbog* fra Hans Reitsels forlag i 1960 og Charles Brenners bog *Psykoanalysens grundbegreber*, der kom fra samme forlag i 1961. Begge disse bøger har en stærk ego-psykologisk orientering, og de blev flittigt læst og brugt på snart sagt alle uddannelsesniveauer.²¹ Endelig må man nævne

det litterære opgør med *Heretica*, der bryder ud i slutningen af perioden. Det resulterede i den kritiske modernisme, hvis interesse for det ubevidste naturligt førte til en beskæftigelse med bl.a. psykoanalysen. Det var først og fremmest Villy Sørensen, der markerede sig i dette projekt. I en kronik fra 1959 lagde han ud med en sammenligning af Freuds psykoanalyse og Jungs analytiske psykologi på baggrund af deres utopier. Et centralt punkt i hans kritik var konstateringen af, at psykoanalysen ikke rummer et positivt idealbillede af mennesket. Det blev derfor Jungs psykologi, der blev tyngdepunktet i hans litterære analyser (Sørensen, 1961 og 1965b). I sammenhæng med genopdagelsen af psykoanalysen må man også nævne Klaus Rifbjerg (Rifbjerg, 1957) samt Leif Panduro, sidstnævnte ikke mindst på grund af hans personlige tilknytning til den næsgaardske psykoanalyse, som er fyldigt dokumenteret i John Chr. Jørgensens biografi om ham (Jørgensen, 1987).

Hvad de psykoanalytiske foreninger angår, kom *Dansk psykoanalytisk selskab* til at fremstå i en ledende position. Vanggaard, Erik Bjerg Hansen samt en psykoanalytisk uddannet psykiater, Nils Nielsen, der kom til Kommunehospitalet i København fra Sverige for at lære danske psykiatere at psykoanalyser, var den trio, der omsider skaffede dansk psykoanalyse en plads i *IPA*. Denne gruppe opnåede i 1953 status som studie-gruppe under *IPA*, og fire år senere, på en kongres i Paris i 1957, blev *Dansk psykoanalytisk selskab* anerkendt som fuldgyldigt medlem af *IPA* (Jensen og Paikin, 1980). Nils Nielsen flyttede allerede i 1950'erne tilbage til Sverige, og Vanggaard, der opnåede at skabe karriere inden for *IPA*, idet han i en årrække beklædte en post som en af dens vice-præsidenter, blev tilknyttet Rigshospitalets psykiatriske afsnit, hvor han skulle træne unge psykiatere i psykoterapi (Jensen og Paikin, 1980). I 1960 vendte Færgemann tilbage fra et tretten år langt ophold i USA og blev ansat på Århus universitet, men døde pludselig få år senere (ibid). Afmatningen af interessen for psykoanalyse generelt i perioden blev også registreret af *Dansk psykoanalytisk selskab*. Kun ganske få psykiatere og psykologer anmodede om psykoanalytisk træning i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne (ibid).

Næsgaard og hans gruppe søgte også optagelse i *IPA*, men blev afvist (Næsgaard, 1950-1). Dette afslag blev det sidste i en lang række. Reelt var han fagligt isoleret fra 1928, og det har givetvis betydet, at han har lidt af mangel på kvalificeret kritik og dermed af konstruktivt modspil. Denne mangel har sat sig sine spor i forfatterskabet. I den første periode følte han sig misforstået i forholdet til universitetet, og den kritik, han fik i de to sidste perioder, kom sjældent fra akademisk side og var med få undtagelser ikke kvalificeret. Det er mit indtryk, at forfatterskabet bærer præg af det, for så vidt som det i den generelle holdning stadig bevæger sig i en yderliggående radikal retning. Det er, som om han driver sig selv længere ud, end hans synspunkter og teorier logisk set kan bære. Jeg opfatter det som udtryk for, at han for enhver pris ville have en reaktion fra sine gamle stridsfæller på Psykologisk Laboratorium og blandt filosofferne. Man kan få det indtryk, at

han var bange for at blive overhørt. Efterhånden bliver forfatterskabet noget anspændt i tonen. Der blander sig gradvist en slet skjult appel i den ellers så selvsikre holdning. Hans lidt for maniske skrivelser afspejler således dybest set hans faglige isolation. Hans publikationstempo får en noget anstrengt og hektisk karakter. De mange gentagelser, de stadig mere udtalte provokationer og angreb på de etablerede, medførte en stadig løsere struktur i værkerne, som han i øvrigt selv begrundede med det eksistentiale synspunkt, han udviklede i 1940'erne, under indflydelse af et studium af Kierkegaards produktion (Næsgaard, 1950-2).

Alle disse ting kan gøre læsningen af Næsgaards senere værker til noget af en prøvelse, og man må give Helweg ret, når han finder Næsgaards påstande overdrevne, men dog med den tilføjelse, at det ikke gælder hele forfatterskabet (Helweg, 1956). Den anspændte tone forplantede sig også til Næsgaards organisationer. *Psykoanalytisk Samfund* var efterhånden kun en skygge af sig selv og en ny forening, der skulle erstatte *Dansk Psykoanalytisk Institut*, var allerede fra starten mærket af Næsgaards dérouté. Den kom til at hedde *Dansk psykoanalytikerforening* og var blevet til et par år før Næsgaards død i et forsøg på at redde stumperne. I 1950'erne udgjorde Fritz Rasmussen sammen med Erik Graf, Kristian Antonsen, Søren Westergaard og Knud Claës Andresen inderkredsen omkring Næsgaard. Det var den gruppe, der stod som redaktører af foreningens blad, *Psykoanalyse*, der udkom fra 1952 til 1954 med seks årlige numre. Det var i øvrigt i dette blad at Leif panduro fik sin debut som forfatter (Jørgensen, 1987).

Da Næsgaard døde i 1956, blev *Psykoanalytisk Samfund* opløst, og *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium* blev overtaget af Rønne-Petersen, der boede i Stockholm. Et forsøg fra Carstens' side på at overtage foreningen blev afværget, og Rønne-Petersen tegnede foreningen i hele perioden. *Dansk psykoanalytikerforening* blev rekonstrueret under indflydelse af stærke indbyrdes modsætninger, der blandt andet medførte, at Fritz Rasmussen måtte affinde sig med en mere beskedent plads i foreningen end tidligere. Bestyrelsen i den nye forening konstituerede sig med Knud Claës Andresen som formand. Blandt initiativtagerne var der ifølge Andresen: Erik Graf, Antonsen og Søren Westergaard. Foreningen havde tre typer medlemmer. Passive, aspiranter og aktive. Passivt medlem kunne man blive, hvis man efter bestyrelsens skøn viste interesse for foreningens arbejde. For at blive aspirant måtte man inden for et år have gået i analyse i mindst 100 timer hos en af foreningens anerkendte psykoanalytikere. Aspiranterne kunne så søge om optagelse til aktive medlemmer efter indstilling af den analytiker, som varetog læreanalysen. Mindstekravet var 250 timers superviseret analyse fordelt på tre år, og man skulle endvidere have deltaget i arbejdsgrupper i et omfang og med en pensum, der blev fastlagt af bestyrelsen. Allerede i 1952 blev Graf intrigeret ud af foreningen, og Fritz Rasmussen overtog hans studiekreds om Fenichel. Dermed havde Rasmussen placeret sig i en nøgleposition. Graf er en af de få i personkredsen omkring *Dansk psykoanalytikerforening*, der kan gøre krav på interesse i forbindelse med

psykoanalysens historie i Danmark. Det var ham, der oversatte Otto Fenichels bog *The Psychoanalytic Theory of Neurosis* (Fenichel, 1946). Det er et omfattende værk, der udkom i en stencileret privatudgave, og som blev brugt til træning af kommende psykoanalytikere i foreningen. Efter endnu en intrigue og deraf følgende eksklusioner konstituerede bestyrelsen sig med: Frits Rasmussen, Tage Højby Nielsen og Berl Botschinsky. Dermed havde foreningen fået en trio som bestyrelse: Rasmussen var pianist, Højby Nielsen var komponist og Botschinsky sad i radiosymfoniorkestret som solofagotist.

Nina Thymark, der også var uddannet af Næsgaard, var oprindeligt medlem af *Dansk psykoanalytikerforening*, men udmeldte sig i 1957. Hendes interesse for drømmesymbolik førte hende til filmanalyse, og hun fik en doktorgrad fra Lunds universitet for en afhandling om den freudske symbolik i Roman Polanskis film.

Også *Selskabet for dynamisk psykoanalyse* søgte optagelse i IPA, men fik afslag. Selv om isolationen ikke var så omfattende for denne gruppe, fordi man via Franz From og Anker Rattleff bevarede kontakten til Psykologisk Laboratorium, så antog også de af selskabet publicerede arbejder en mere og mere ejendommelig karakter (Hein og Rattleff, 1974; Rattleff, 1985). Anker Rattleff blev forbigået som ansøger til et professorat ved Institut for klinisk psykologi. Det blev Lise Østergaard (f. 1924), der fik dette professorat i 1963.

Sluttelig skal også Erik Carstens' forening nævnes. Den fik en vis opblomstring i 1950'erne og skiftede i øvrigt navn til *Psykoanalytisk diskussionsklub*. Carstens havde dog ikke held til på længere sigt at genvinde sin tidligere position. En medvirkende årsag har formentlig været, at han ikke kunne ryste sin nazistiske fortid af sig. Hans teorier og ideer fik et noget sekterisk præg, og hans udfald mod den etablerede psykiatri gav indtryk af, hvor isoleret han faktisk var, fagligt såvel som organisatorisk. Resterne af Carstens' organisation er i dag en fond, hvis formål er at finansiere nyudgivelser fra hans ret omfattende produktion.

På universitetet mærkede man ikke meget til psykoanalysen i perioden, i hvert fald ikke officielt. Som en kuriositet kan man nævne en erkendelsesteoretisk undersøgelse af psykoanalysen, udarbejdet af filosofen Niels Egmont Christensen (Egmont Christensen, 1961). Hvad Psykologisk Laboratorium angår, kunne man i hele Rubins regeringstid (1921-1951) ikke acceptere eksistensen af noget psykisk ubevidst og dermed heller ikke af psykoanalysen som videnskabelig disciplin. Hvis noget var ubevidst, var det fysiologisk eller biologisk. Det var endvidere Rubins opfattelse, at man ikke kunne udforske følelseslivet videnskabeligt, før de grundlæggende kognitive niveauer var beskrevet. Men at det kognitive for Rubin er mere grundlæggende end følelseslivet, er netop udtryk for en liberalistisk subjektopfattelse, der faldt sammen med periodens generelle orientering. Udforskningen af følelserne var man altså ikke nået til endnu, og det fik den praktiske konsekvens, at dette område blev overladt til psykiatrien. I denne sammenhæng er det interessant at konstatere, at mange af de ansatte og studerende

på laboratoriet gik i psykoanalyse hos Næsgaaard, P. C. Petersen eller en af deres elever. Man talte åbent med hinanden om psykoanalyse, og man udvekslede erfaringer om den personlige analyse, som om det var noget ganske naturligt. På den anden side var det almindeligt kendt, at laboratoriets officielle holdning var stærkt negativ overfor psykoanalysen. Det sidste kommer klart til udtryk i Tranekjær Rasmussens mindeartikel om Rubin:

”Han mente også, at man ved Behandlingen af det mere elementære Bevidsthedsliv indhøstede metodiske erfaringer, værdifulde for Udforskningen af det højere Sjæleliv, som naturligvis maatte udforskes lige så kritisk og sobert som det mere elementære Bevidsthedsliv. Det var derfor med stor Sorg og Harme, at han i den senere Tid saa saa mange Psykologer uden videre kaste sig i Armene paa Psykoanalysen, hvis teoretiske Grundlag for det meste og bortset fra visse geniale Tanker hos Freud var af akkurat samme spekulative Art, som den spekulative Indstilling inden for Perceptionspsykologien, han selv som Pioner saa ivrigt havde været med til at bekæmpe og overvinde. Der var for ham ikke alene noget billigt og fladt over den meste psykoanalytiske Teoretiseren, men også noget uærligt og usobert ved Psykoanalysens idelige Forsøg paa uden at gøre det tilstrækkelige videnskabelige Arbejde, at faa hæftet en videnskabelig Etikette paa sine Teorier. Han, som virkelig vidste, hvad videnskabelig Metode vil sige, var forfærdet. Han gav ikke to Øre for, som han sagde: ”Psykoanalytikernes saakaldte kliniske Beviser, som i det væsentlige blot er Kausuistik”. ” (Tranekjær Rasmussen, 1951).²²

På trods af Rubins enevælde vovede Franz From sig kort før Rubins død frem med en lille opsats, *Drøm og Neurose* (From, 1951). Den kan karakteriseres som det første universitetspsykologiske skrift, der tog en psykoanalytisk problemstilling op til diskussion. Men det var først efter Rubins død i 1951, at From ikke længere behøvede at skjule sin tilknytning til *Selskabet for dynamisk psykoanalyse* og det, at han gik i psykoanalyse hos P. C. Petersen. Åge Haugland oversatte et par af Horneyes bøger, og Anker Rattleff arbejdede målbevidst på at skaffe psykoanalysen et professorat med sig selv i stolen, men det mislykkedes som nævnt.

I tilknytning til Psykologisk Laboratorium blev der i perioden opbygget et institut, hvis opgave var at arbejde psykoterapeutisk. Allerede i 1948 blev der indledt forhandlinger med Rockefeller Foundation. De blev fra laboratoriets side ført af Tranekjær Rasmussen og Rubin, mens Preben Plum deltog som specialist i pædiatri og Villars Lunn i sin egenskab af psykiater. Forhandlingerne førte til oprettelsen af en behandlingsklinik for børn, nemlig Universitets Børnepsykologiske Klinik. Rockefeller støttede den økonomisk i perioden 1950-55, og det var en betingelse, at Bodil Farup skulle lede klinikken. Allerede på dette tidspunkt indførtes ”postgraduate” uddannelser – altså ”efter-uddannelse” til kandidater. Disse kandidatstillinger var oftest af 1 års varighed og eksisterer stadig. F. eks. uddannedes Birthe Kyng (senere professor i børnepsykologi i Århus) og Wenja Rothe her. Lise Østergaard blev professor i 1963, og Institut for klinisk psykologi blev

oprettet i 1965. Fra starten blev instituttet inddelt i tre afdelinger, der fysisk var placeret tre forskellige steder i byen, nemlig en voksenklinik, en børneklinik og en forskningsafdeling. Denne opdeling blev ophævet i begyndelsen af 1970'erne. Det vigtigste i denne sammenhæng er, at der fandt en terapeutisk behandling af børn, unge og voksne sted, og en del af denne har uden tvivl været psykoanalytisk inspireret, idet Farup og hendes medarbejdere, undtagen en enkelt, havde gået i analyse hos Næsgaard (Næsgaard, 1950-1). Dertil kommer, at Lise Østergaard var uddannet psykoanalytiker og medlem af *Dansk psykoanalytisk selskab*, inden hun tiltrådte sin stilling som professor.

Perioden blev, ligesom den foregående, beriget med en kulturhistorie, men denne gang var der ikke tale om en oversættelse. I begyndelsen af 1960'erne blev Hartvig Frischs *Kulturhistorie* fra 1928 genudgivet. I modsætning til førsteudgaven, hvor man intet erfarede om psykoanalysen, var der i den bearbejdede udgave indføjet et afsnit om psykoanalysen. Her støder man på den ofte gentagne påstand om, at psykoanalysen ikke kan have almen gyldighed, fordi den blev udformet på grundlag af et neurotisk klientel fra Wiens overklasse omkring århundredskiftet.

IV. Ungdomsoprøret og Freud-renæssancen (1970-1989)

Et bemærkelsesværdigt træk ved psykoanalyse-interessen i denne periode er, at Freud-renæssancen kom som en inspiration, der havde sin oprindelse uden for landets grænser. Ungdomsoprøret var oprindeligt et fransk og tysk fænomen, hvis væsentligste drivkraft var opgøret med den repressive seksualmoral i familien og samfundet, og det var i denne sammenhæng, at Freud blev aktuel. Derefter fulgte kritikken af den traditionelle psykoanalyse med navne som Lacan, Lorenzer, Klein og Reich som holdepunkter, og det indledte en ny bølge af freudo-marxisme og socialisationsteori samt en generel interesse for psykoterapi. Sideløbende hermed har psykoanalysen været inddraget i det, jeg har kaldt de psykopatologiske modebølger, som f. eks. narcissismedebatten og kontroversen omkring incest. En stor mængde af originale publikationer og oversættelser præger perioden.

I slutningen af 1960'erne blev det borgerlige samfund genstand for en massiv kritik. Ikke mindst den vestlige verdens engagement i den tredje verden, symboliseret og eksemplificeret i Vietnam-krigen, blev den umiddelbare anledning til, at en række folkelige protestbevægelser dukkede frem igen. Antipsykiatri, galebevægelse, kvindebevægelse og ungdoms- og studenteroprør er alle fænomener, der dels kan tages som udtryk for den generelle modsætninger mellem de samfundsmæssige sfærer, men mere specielt peger tilbage på latente modsætningsforhold i intimsfæren. Helt op til slutningen af 1960'erne var det en selvfølge at opfatte familien som en konfliktfri base i samfundet, som det ikke var god tone at sætte spørgsmålstegn ved. De forskellige oprør, der nu begyndte at vise sig, indeholdt alle en

eller anden form for kritik af intimsfærens relationer.²³ Den teoretiske nytænkning i årene omkring 1970 var et markant eksempel på en sådan kritisk holdning, præget som den var af en politisering i lyset af marxismen og psykoanalysen, og det medførte mange nyskabelser, bl.a. en tendens til at overskride det private. Konsekvensen på de højere læreanstalter blev, at grænserne i de enkelte fag ofte blev sprængt i et forsøg på at forstå subjektet i sin helhed. Naturligt nok ville også de folkelige bevægelser overskride grænser. Tilsammen skabte det en voldsom trafik, der flyttede rundt på mange tilvante begreber og strukturer.²⁴

Det var på denne baggrund, at psykoanalysen igen blev aktuel. Og det blev naturligt nok den psykoanalytiske terapi, der i første omgang blev udgangspunktet for anvendelsen af psykoanalysen. I denne sammenhæng var det især inspirationen fra Tyskland der gjorde sig gældende, nemlig fra Karl-Otto Apel (f. 1922), Jürgen Habermas (f. 1929) og Alfred Lorenzer (f. 1922), der havde gjort terapien interessant ved at fremhæve den som et eksempel på frigørelse. Ronald D. Laing (f. 1927) og David Cooper (f. 1938) i England, Herbert Marcuse (1898-1979) i USA og Jacques Lacan (1901-1981) i Frankrig, havde leveret lignende inspirationer (Lauritsen, 1980; 1984). Via antipsykatrien opstod der i begyndelsen af perioden en vis teoretisk interesse for psykoanalysen (Abrahamowitz, 1975). Antipsykatrien er nok det bedste eksempel på, hvoran konflikterne i familien sættes i forbindelse med psykiske lidelser og relateres til det psykiatriske diagnostiseringsapparat (Laing, 1967; 1969). Hovedinspirationskilden var Laing. Han var uddannet inden for den Melanie Klein'ske psykoanalytiske skole, og på den baggrund udviklede han sine teorier med inspiration fra især Sartres eksistentialisme. I samarbejdet med bl.a. Cooper udviklede antipsykatrien en kritik af samfundet og dets institutioner (Cooper, 1971). I samarbejde med Esterson gennemførte Laing en detaljeret analyse af kommunikationsstrukturerne i familien, og double-bind begrebet fik status af ætiologisk baggrund for skizofreni (Esterson og Laing, 1974).

Marcuse kom til at spille en igangsættende rolle for den oprørte universitets ungdom og blev i det hele taget et markant symbol for ungdomsoprøret. En lille samling essays, som han skrev i "revolutionsåret", tilegnede han de unge oprørere (Marcuse, 1968). I et arbejde fra 1955 havde han taget udgangspunkt i Freuds teori om lyst- og realitetsprincippet. Det var med denne bog, *Eros og civilisation*, at han i forbindelse med begivenhederne i 1968 opnåede et gennembrud i medierne. Hans synsvinkel var som skræddersyet til den mere romantiske side af ungdomsoprøret (Marcuse, 1955; dansk oversættelse 1970). Den bygger på den opfattelse, at det naturlige udgør en isoleret kerne i mennesket, der blot skal frigøres fra det unødvendige tryk, der udgår fra kulturen. Dette tryk manifesterer sig i den såkaldte mer-fortrængning, der efter Marcuses opfattelse er ganske overflødig i det moderne samfund. Ved ophævelsen af denne undertrykkelse vil det naturlige vinde sin retmæssige plads, og en ny sanselighed vil vise sig.²⁵ Disse toner blev snart som sirenerens sang for generationens blomsterbørn og

førte til en mere flippet udløber af ungdomsoprøret, som det bl.a. kom til udtryk i *Det nye samfunds* lejr i Frøstrup i 1970 og etableringen af fristaden Christiania.

Det var først og fremmest inden for universitetet, at psykoanalysen blev genstand for en intens interesse. Og det er ikke at tage munden for fuld at hævde, at det lykkedes psykoanalysen i perioden at etablere sig som det mest anvendte psykologiske grundlag for de humanistiske videnskaber. Det skyldes først og fremmest, at psykoanalysen i kraft af den mangesidige fortolkning udgør det mest oplagte bud på en generel subjektteori. En af inspirationerne var den franske psykoanalytiker Lacan, der i 1950'erne havde gjort sig bemærket med en teori om, at det freudske ubevidste var struktureret som et sprog, idet han fandt et slægtskab mellem Ferdinand de Saussures strukturalistiske sprogvidenskab og Freuds teori om det ubevidste. Således blev der etableret en relation mellem psykoanalyse og sprogvidenskab via Lacan og semiologien. Tekster af Lacan blev oversat (Lacan, 1973) og hans indflydelse debatteret. Bent Rosenbaum og Harly Sonne demonstrerede f. eks. i bogen *"Det er et bånd der taler"*, at det psykotiske sprog kan analyseres ved hjælp af Lacan-begreber (Rosenbaum og Sonne, 1979). I perioden udvikledes desuden detaljerede lingvistiske og historiske teorier, som alle har udgangspunkt i psykoanalysen (Jappe, 1977; *Papir*, 1,4 1975).

Dertil kommer, at psykoanalysen i perioden vandt en bred anvendelse indenfor fagene dansk og litteraturvidenskab bl.a. gennem dens analytiske metode (den såkaldte symptomallæsning) og fordi dens subjektbegreb var velegnet til ideologianalyser. Det er derfor ikke overraskende, at man i gymnasieskolen og HF finder en masiv anvendelse af psykoanalysen i fagene dansk og psykologi (Svejgaard, 1985; Thielst, 1978, 1980a, 1980b og 1984). Også i filmanalyser fandt psykoanalysen en massiv placering, navnlig via Christian Braad Thomsen og Nina Thymark.

I 1975 startede Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simo Køppe en nyudgivelse af Freuds tekster. Hensigten var dels at komme en række misforståelser af den psykoanalytiske teori til livs, ikke mindst sproglige, som var opstået via den angelsaksiske psykoanalyse, dels ved en fornyet grundig læsning at afdække nye dimensioner af Freuds forfatterskab. Det blev i første omgang til to bind, der samler en række artikler fra Freuds metapsykologi, kommenterede af de tre udgivere (Freud, 1975 og 1976). Denne udgivelseslinie blev fortsat af Ole Andkjær Olsen og Simo Køppe. I 1983 og 1984 udkom oversættelsen af tre af Freuds sygehistorier (Freud, 1905e, 1909b og 1918b), og i 1985 udkom en nyoversættelse af *Tre afhandlinger om seksualteori* suppleret med seks ikke tidligere oversatte afhandlinger (Freud, 1985). I 1981 udgav Ole Andkjær Olsen og Simo Køppe et værk om Freuds psykoanalyse, hvor de søger at afklare subjektproblemet i Freuds forfatterskab, samtidig med at bogen er anlagt som en biografi og som en gennemgang af den analytiske, den terapeutiske og den teoretiske dimension i Freuds arbejde (Andkjær Olsen og Køppe, 1981). I 1988 udkom Ole Andkjær Olsens bog *Ødipus-komplekset*, der dels rummer

en gennemgang af Freuds klassiske Ødipus-teori plus en gennemgang af teoriens udvikling frem til i dag, og dels en reformulering af teorien på baggrund af en videnskabsteoretisk analyse (Andkjær Olsen, 1988). I kølvandet på den nye Freud-interesse kan man se udgivelsen af en engageret dansk Freud-biografi, der blev skrevet af Chr. Braad Thomsen (Braad Thomsen, 1984).

Freud-interessen gav også ny næring til en gammel kontrovers, der, omend lidt mere skjult, har øvet indflydelse på de psykoanalytiske foreningers historie herhjemme, som det antydes i gennemgangen ovenfor. Det, jeg her tænker på, er broderivaliseringen og fadermordet, eksemplificeret ved bruddet mellem Freud og Jung (jf. tidsskriftet *Slagmark* foråret 1987, nr. 8; Abrahamowitz, 1988). I det hele taget dukkede der mange tidsskrifter op, som bragte originale og kvalificerede indlæg i Freud-kritikken, *Agrippa, Kontext, Kultur & Klasse, Papir, Psyke & Logos, Semiotik og Udkast*. I 1977 udkom Jørgen Dines Johansens tobindsværk om psykoanalyse, litteratur og teksteori. Det første bind rummer en række oversættelser af klassiske artikler om emnet, mens det andet bind er udarbejdet dels som et leksikon, dels som en kommentar til tekstudvalget i bind 1 (Dines Johansen, 1977a og 1977b). I 1985 udgav Lis Møller *Freuds litteraturteori*, hvori hun dels søger at bestemme psykoanalysens indflydelse på skønlitteraturen, dels udarbejder en psykoanalytisk tekstanalysepraksis gennem en fordybelse af psykoanalysens analytiske dimension (Møller, 1985).

Forsøget på at forene psykoanalysens teori om subjektet med marxismens samfundsteori går tilbage til Wilhelm Reich i slutningen af 1920'erne. Denne diskussion blev taget op igen via en genlæsning af Reich, som startede en ny bølge af diskussion omkring psykoanalyse og marxisme (Clausen, 1970; Dahmer, 1973; Séve, 1973; Storgård, 1976; Thyssen, 1973 og 1976). Specielt i Lorenzers forfatterskab udvikledes en lang og detaljeret diskussion af relationerne mellem hermeneutik og samfundsteori. Lorenzer afviser de sammenhænge mellem terapi og samfund, som oprindeligt blev formuleret af Apel og Habermas, men fastholder på én gang, at terapien udtrykker en hermeneutisk relation, og at psykoanalysen som teori har relevans for en samfundsteori. Det er blot ikke længere terapien, som er omdrejningspunktet i denne sammenhæng (Lorenzer, 1970 og 1972). I de senere år har freudo-marxismen især manifesteret sig i udpræget interesse for socialisationsteori (Gottschalch, Neumann-Schönwetter og Soukup 1971; Køppe, 1986; Nielsen og Nielsen, 1978; Ziehe, 1982). Til gengæld satte den sig ikke mange spor i samfundsvidenskaberne som følge af dens popularitet i forbindelse med undgomsoprøret. Der var nogle tilløb i forbindelse med Habermas inden for sociologien – men de var hurtigt overstået. De egentlige samfundsvidenskaber – sociologi, økonomi osv. – har egentlig ikke brugt psykoanalysen.

Som en følge af den voksende interesse fandt den psykoanalytiske terapi også anvendelse inden for institutionelle rammer. Det skete første gang på neurosehospitalet Montebello. Det var allerede blevet etableret af Køben-

havns Kommune i 1951 som nervesanatorium, men først med John Vitgers tiltrædelse i 1973 og under hans ledelse blev der udviklet psykoterapeutiske teknikker med udgangspunkt i den psykoanalytiske terapi. Vitger var desuden leder af psykoanalytisk inspirerede psykoterapeutiske uddannelsesprogrammer i perioden. Under Vitgers ledelse blev der i 1983 oprettet en psykoterapeutisk klinik, hvis hensigt var ambulant behandling med psykoanalytisk psykoterafi. På grund af nedskæringer i forbindelse med generelle besparelser blev klinikken imidlertid nedlagt i 1989, og John Vitger tog i den anledning sin afsked fra Montebello. Et andet eksempel er *Institut for analytisk gruppe- og familierapi*, der blev oprettet i 1979, og som har til huse på amtssygehuset i Gentofte. Initiativtagerne var psykologen Lise Rafaelsen og psykiateren og psykoanalytikeren Ebbe Linnemann, men instituttet fik desuden ekspertmæssig bistand fra englænderne Malcolm Pines og Colin James, der begge er specialister i gruppeterapi. Gruppeanalytisk teori og terapi deler mange af psykoanalysens grundtanker, men gruppeanalyse er noget andet og mere end blot psykoanalyse i en gruppe, hvilket nødvendiggør dels en modificering af nogle af den individuelle psykoanalytiske begreber til gruppebegreber, dels udvikling af gruppespecifikke begreber, f. eks. matrix-begrebet, som er skabt af gruppeanalysens grundlægger, S. H. Foulkes (*Matrix*, 1: 6). Siden 1984 har nogle af instituttets medarbejdere udgivet tidsskriftet *Matrix*, der kommer med fire årlige numre.

Universitetsinteressen for psykoanalysen havde fra starten været snævert forbundet med en kritisk læsning af Freuds værker. Men inden længe markerede kritikken sig selvstændigt. Det skete f. eks. inden for den kvindebevægelse, der opstod i begyndelsen af 1970'erne som følge af politiseringen via marxismen og anvendelsen af psykoanalysen. Der opstod snart en heftig polemik omkring psykoanalysen. Mange mente, at Freuds opfattelse af kvinden var dybt reaktionær, og at hans teori om penismissundelse mildest talt var en hån mod kvinderne (Millett, 1970). Andre fandt, at Freuds psykoanalyse ikke var en anbefaling af det patriarkalske samfund, men en analyse af det (Mitchell, 1974). Sidstnævnte gruppe udnyttede psykoanalysen til at forstå kvinders psykoseksuelle udvikling og dermed til at udvikle en helhedsopfattelse af kvinders livssammenhæng (Foreman, 1978; Ørum, 1980). Også inden for videnskabsfilosofien opstod der en kritik, der afviste psykoanalysen, fordi den måtte opfattes som en ideologi eller en religion. Dette førte til drøftelser af psykoanalysens videnskabsfilosofi (Egebak, 1980; Køppe, 1987; Thielst, 1977).

Hvis man vil forsøge at forstå de forskellige grundopfattelser af psykoanalysen, kan man med Freud selv tage udgangspunkt i psykoanalysens tre dimensioner: analyse, terapi og teori. Ved at se bort fra analyse og terapi når Niels Perch, gennem en videnskabsteoretisk undersøgelse, frem til det synspunkt, at Freuds psykoanalyse er kausaldeterministisk (Perch, 1975). Carl Lesche og Ellen Stjernholm Madsen tog til gengæld det modsatte udgangspunkt i deres projekt: ved at undersøge de analytiske og terapeutiske dimen-

sioner, fandt de frem til, at psykoanalysen rummer en humanistisk subjekt-opfattelse (Lesche og Stjernholm Madsen, 1976). Når diskussionerne om psykoanalysens videnskabelighed ofte ender med så forskellige resultater skyldes, som allerede nævnt, at man udplukker de aspekter af psykoanalysen, som man finder væsentligst, mens man ser bort fra resten. Et berømt eksempel, som også har sat sig spor i den hjemlige debat om psykoanalysen, er Apel og Habermas' analyse af tre grundlæggende erkendelsesinteresser – den objektiverende i naturvidenskaberne, den forstående subjekt-subjekt relation i de hermeneutiske videnskaber, og kombinationen af disse i den frigørende erkendelsesinteresse. Den hermeneutiske del handler om analyse og terapi, mens den forklarende del, der tager udgangspunkt i metapsykologien, får karakter af objektiv naturvidenskab. Den psykoanalytiske terapi opfattes som skabelon for frigørelse, idet analytikerens kombinerer en objektiverende og forstående relation til analysanden – den såkaldte kvasi-naturalistiske holdning (Schultz, 1972). I ego-psykologien har man prøvet at løse problemet ved at rendyrke metapsykologien i et forsøg på at gøre den til en almen psykologi og i den hensigt at analysere relationerne til biologi og kognitionspsykologi i detaljer. Herved får psykoanalysen tendentielt karakter af en naturvidenskab, der har som mål at finde frem til kausale sammenhænge ud fra induktive slutninger. Her er det således teorien, der opprioriteres, mens analysen og terapien indtager en mere beskedne plads.²⁶

I perioden blev psykoanalysen tillige anvendt i forskellige debatter, som kan siges at sammenfatte en tematik hvis grundelementer er forholdt mellem natur og kultur, der ofte udmøntedes i diskussioner om seksualitet versus samfundsforhold. Emnerne skiftede efterhånden karakter. Jeg har sammenfattet disse emner under betegnelsen *psykopatologiske modebølger*. Det drejer sig om: interessen for psykopati i 1950erne (Larsen, 1975; Reiter, 1946; Vanggaard, 1958; se note 18), interessen for manio-depressiv psykose og skizofreni via antipsykiatrien i slutningen af 1960erne; orgasmedebatten i slutningen af 1970erne, der især blev ført i *Information* (Thrysoe, 1979; se note 19), narcissisme-debatten i begyndelsen af 1980erne (Lasch, 1979; jf. *Psyke & Logos*, 4,1 (1983); Reitan, 1988) og anorexia-nervosa syndromet, der har været et tilbagevendende tema i 1980erne (Lunn, 1988; Moersch, 1974). Endelig kan man nævne en debat, der kan sammenfattes med begreberne forførelse, incest og vold mod børn, der også har været et dominerende tema i 1980erne (Andkjær Olsen og Køppe, 1987; Backe, 1983; Masson, 1984; Miller, 1980 og 1981). Alle disse modetemaer har på forskellig vis inddraget psykoanalysen.

Hvad det organisatoriske angår, kunne *Dansk psykoanalytisk selskab* i takt med den voksende interesse i perioden notere sig en stigning i medlems-tal og en forøget foreningsaktivitet. Gæstemedlemsstatus blev indført i 1976 og omfatter personer, som ikke har en formel psykoanalytisk uddannelse eller hvis uddannelse ikke er komplet, men som har en særlig interesse i psykoanalysen (*Scand. Psychoanal. Rev.*, 1: 183). I 1978 havde selskabet 15 ordinære medlemmer, 4 associerede og 6 gæstemedlemmer. Samme år

startede man et engelsk-sproget tidsskrift *The Scandinavian Psychoanalytic Review*, som blev drevet i samarbejde med de øvrige nordiske foreninger under IPA. I 1985 havde selskabet 24 ordinære medlemmer, 2 associerede og 7 gæstemedlemmer samt 16 kandidater (*Scand. Psychoanal. Rev.*, 9: 75). I 1983 kom der en dansk oversættelse af en bog af den finske psykoanalytiker Veikko Tähkä. Med denne bog fik ego-psykologien en håndbog i psykoanalytisk psykoterapi, der kan siges at udgøre ego-psykologiens svar på Næsgaards værk om psykoanalysen fra 1933 (Næsgaard, 1933-3) Tähkas bog blev oversat af Henning Paikin og er præget af ego-psykologiens amerikansk-inspirerede terminologi (F. eks. id, ego og superego i stedet for det danske: det, jeg og over-jeg) (Tähkä, 1982). Som de kendteste medlemmer af *Dansk psykoanalytisk selskab* kan man nævne psykologerne Reimer Jensen, der er professor i psykologi på Danmarks Lærerhøjskole, og Judy Gammelgaard samt psykiaterne John Vitger, Ebbe Linnemann, Martin Lotz, Henning Paikin, Thorkil Sørensen og Bent Rosenbaum.

Også *Selskabet for dynamisk psykoanalyse* kunne mærke den stigende interesse for psykoanalysen i perioden. 1988 havde selskabet 13 medlemmer, der alle er praktiserende psykoanalytikere. Uddannelsespolitikken er udformet således, at hvert medlem af foreningen selv tilrettelægger uddannelsen af aspiranter. Uddannelsen bliver derfor først et anliggende for foreningen, når aspiranten søger om optagelse. Udover dokumentation for en fuldført personlig analyse og en læreanalyse, kræves der en skriftlig beretning om en fuldført analyse og en forelæsning over et teoretisk psykoanalytisk emne. Bestyrelsen berammer et bedømmelsesudvalg, der udvælges blandt foreningens medlemmer. Bestyrelsen bestod indtil januar 1989, hvor Rattleff døde, af Anker Rattleff (formand), Mogens Hein (næstformand), Ragna Lund (sekretær).

Det danske Sigmund Freud selskab blev stiftet i 1975 af en kreds af folk fra *Selskabet for dynamisk psykoanalyse*, og P. C. Petersen og Anker Rattleff blev straks æresmedlemmer. Man stillede mod at bevare rammer, struktur og personkreds, men en anden aktivitetsform, som Hein skriver (Hein, 1985). Der skulle kunne inviteres gæster udefra. Selskabet blev altså en forening af psykoanalytisk interesserede som i sin tid *Psykoanalytisk Samfund*, og der er heller ikke her noget krav om, at medlemmerne skal have gennemgået en personlig analyse. Nogle er praktiserende psykoanalytikere, andre ikke; nogle virker med andre former for terapeutisk arbejde, præget af deres psykoanalytiske viden, oplyser Ragna Lund. Selskabet har ingen egne uddannelsesopgaver, men er mere en selskabsforening, hvor man fejrer Freuds fødselsdag med en middag og mødes til juleafslutning, afholder foredrag af vidt forskellig art osv. Selskabet havde i 1988 34 medlemmer mod 23 på den stiftende generalforsamling ti år tidligere.

Dansk psykoanalytikerforening, altså Næsgaards gamle forening, blev med årene mere og mere præget af en tilværelse uden for indflydelse og uden forbindelse med udviklingen generelt. Efter Tage Højby Nielsens død i 1981 blev Rud Lundberg valgt ind i bestyrelsen, og samme år kom også Jørgen

Torp til. I de senere år var Fritz Rasmussen udsat for en del kritik fra sine analysander, og kredsen omkring ham snævredes mere og mere ind. I 1986 døde han, og med ham er *Dansk psykoanalytikerforening* formentlig også død. Jørgen Torp forlod foreningen i 1985 og etablerede samme år *Dansk institut for psykoanalyse*. I 1981 etableredes *Dansk psykoanalytiker forbund* af Stig Petersen og Jørgen Eliassen. Nina Thymark markerede sig også med en forening i perioden, *Dansk psyko terapi centrum*, der blev startet i 1978 og nedlagt i 1988. Thymark var en meget besøgt psykoanalytiker i perioden, hun uddannede flere analytikere, og hun gjorde sig stærkt gældende i medierne. Hendes opfattelse af psykoanalysen forener på en modsætningsfyldt måde Næsgaards psykoanalyse med en radikalt liberalistisk anskuelse (Thymark, 1979). Med etableringen af sit *Subcontia-institut* har hun i 1980'erne hovedsagelig koncentreret sig om psykoanalyse og erhvervsliv og kan således siges at have løftet arven fra den Asger Langkjær, der var psykoanalysens talsmand for erhvervslivet i 1940'erne (Langkjær, 1943). *Nordisk psykoterapeutisk kollegium* blev efter Rønne-Petersens død i 1978 drevet videre af en af Næsgaards elever, Rolf Rasmussen, som i lighed med Thymark havde samlet en lille kreds omkring sig. I januar 1987 døde Rolf Rasmussen og dermed er *Nordisk psykoterapeutisk kollegium* formentlig også afdøet ved døden.

Afslutning

I 50 året for Sigmund Freuds død kan man passende spørge, om psykoanalysen er død? Svaret kan dels søges i en drøftelse af psykoanalysens dimensioner, dels i en diskussion af psykoanalysens organiseringsforhold og i spørgsmålet om dens videnskabelighed.

Teoretisk har psykoanalysen udviklet sig til et niveau, der ikke just kan siges at være alment tilgængeligt, så der her toner en ny form for eksklusivitet frem. Det er imidlertid på dette niveau, at de store opgør og nydannelser har fundet sted og en mere original udformning af psykoanalysen er fremkommet. 1930'ernes romantiske psykoanalyse og 1950'ernes liberalistiske udgave af psykoanalysen må i dag opfattes som modne til at komme på museum. Begge lider de under den børnesygdom inden for psykologien, der kan karakteriseres af natur-kultur polariteten, med aflæggere som arv-miljø polariteten og følelser kontra intellekt som de vigtigste.

Hvad den terapeutiske dimension angår, må det først og fremmest siges, at man i Næsgaards forfatterskab har en guldgrube af sygehistorier, der fortjener at blive studeret. Næsgaard var en eminent psykoanalytiker med flair for sit fag som få. Han har analyseret og hjulpet utroligt mange mennesker, og det har gjort stort indtryk i de tilfælde, hvor jeg har haft lejlighed til at interviewe de patienter, der omtales i hans sygehistorier. Dernæst må det siges, at den psykoanalytiske terapi har været hovedinspirationsskilde til så at sige alle moderne psykoterapeutiske skoler. Af egentlige

nydannelser inden for den psykoanalytiske terapi kan man dels nævne udviklingen af gruppe- og familierapi, der er udviklet inden for *Instituttet for analytisk gruppe- og familierapi*, og dels pege på anvendelsen af psykoanalytisk teori i den psykiatriske psykoseforskning (f. eks. Rosenbaum og Sonne, 1979).

Hvad den analytiske dimension angår, anvendes psykoanalysen flittigt på analyse af film og litteratur, ligesom filmen og litteraturen i høj grad henter inspiration i psykoanalysen.

På det organisatoriske område er problemerne næppe løst. Den forening, der synes at rumme de største perspektiver, er *Dansk psykoanalytisk selskab*. Grunden hertil er dels forbindelsen til *IPA* og dels et højt uddannelsesniveau for medlemmerne. Et relativt stort antal psykoanalytikere står imidlertid uden for *Dansk psykoanalytisk selskab*. De er enten organiseret i *Selskabet for dynamisk psykoanalyse* eller knyttet til stumperne af *Dansk psykoanalytikerforening*; mange er desværre helt uden organisatorisk tilknytning. Endelig er der en ganske vist uhomogen gruppe, der er organiseret i *Dansk psykologforening*.

Hvad forholdet til universitetet angår, er psykoanalysens status stadigvæk uafklaret, og for øvrigt mener jeg, at dr. jur. Anker Riis' spørgsmål fra 1929 stadig står ubesvaret; hvornår får vi et professorat i psykoanalyse?

NOTER

1. Det blev også en hertesag for Ib Ostfeld, som det fremgår af hans egen vurdering af psykoanalysen (Ostfeld, 1951a og 1951b).
2. Lehmanns retskrivning er moderne, for så vidt som han skriver substantiver med lille.
3. Psykologen Poul Bahnsen, der skrev artikler om psykologi til det encyklopædiske tidsskrift *Frem*, producerede også en artikel om psykoanalysen, der bærer tydeligt præg af Wimmers og Lehmanns holdninger (Bahnsen, 1926).
4. Hvis man vil helt ud i detaljerne, skal det selvfølgelig også nævnes, at Georg Brandes under et ophold i Wien modtog et eksemplar af Freuds *Drømmerydning*. Brandes forstod ikke meget af psykoanalysen, men under en lang samtale med Freud i 1925 kom de to dog til en god gensidig forståelse. Senere skrev Brandes et brev, hvori han udtrykte sin beundring for Freud og beklagede, at han tidligere havde været fejlagtigt orienteret (Gelsted, 1929b).
5. Og ikke i Hjørring, som Reimer Jensen skriver (Jensen, 1982).
6. Den romantiske opfattelse af psykoanalysen fra mellemkrigstiden synes endnu at leve i bedste velgående. Med mere end et halvt års forsinkelse udkom Stig Dankert Hjorts monografi om Sigurd Næsgaard den 17. februar 1989. Bogen er bygget op på en gennemgang af den del af Næsgaards produktion, der foreligger i bogform. Dankert Hjorts bog er ejendommelig derved, at den ikke søger at forstå forfatterskabet videnskabsfilosofisk eller på anden måde anlægger en systematisk synsvinkel. Den synes kun at have ét ærinde, nemlig at tale det miskendte genis sag. I denne udmærkede sags tjeneste identificerer Dankert Hjort sig i den grad med mesteren, at stilen og holdningen i hans bog i betænkelig grad kommer til at minde om Næsgaards, blandt andet i de idelige polemiske udfald til højre og venstre. For så vidt er bogen langt fra i Næsgaards ånd, som Næsgaard fordrede og opfordrede til selvstændig skaben. (Dankert Hjort, 1988).
7. Ved psykoanalysens fremkomst i et nyt land, sættes den gerne i forbindelse med bloddrypende historier og bizarre psykiske fænomener, som det f.eks. fremgår af Kohls kronik (Kohl, 1909). Det kan i denne sammenhæng være værd at minde om, at psykoanalysens neuroseteori netop handler om mennesker, der er i stand til at styre deres tilbøjeligheder.

- Ikke desto mindre var det på grund af interesse i psykopatologisk kriminalitet, at Næsgaard blev psykoanalytiker. Også den franske psykoanalytiker Jacques Lacan stiftede bekendtskab med psykoanalysen via en kriminel, en kvinde, der i sindsforviret tilstand havde foretaget et knivoverfald på en kendt skuespillerinde (tilfældet "Aimée" publiceret i hans disputats fra 1932). Man kan således sige, at både Næsgaard og Lacan lærte den psykoanalytiske teknik gennem analyse af patienter, der ligger uden for psykoanalysens sædvanlige klientel.
8. Jørgen Boelskov hævder i sin magisterkonferens fra 1985, at Næsgaards bog *Pligt og Tvang* (Næsgaard, 1927-12) er den første danske psykoanalytiske bog. Det ville han ikke have gjort, hvis han havde læst bogen.
  9. Hulda Lütken (1896-1946). Hendes forfatterskab kan opfattes som en parafrase over Næsgaards psykoanalyse. Det tager udgangspunkt i splittelsen mellem lidenskab og fornuft. Det er ikke driften, der fører folk i uføre, men snarere driftens hæmmede og forkvaklede vilje, der får Lütkens helte til at bukke under. Det er altså driftsundertrykkelsen, der er af det onde, og det blev den borgerlige kristendomsforkyndelse, der i perioden måtte stå som prægelnabe for den romantiske fortolkning af psykoanalysen.
  10. Børge Madsen (1909-1978). I hans roman *En kærlighedsnovelle* fra 1946 var en af romanfigurerne, fru Alma, en karikatur af Sigurd Næsgaard.
  11. Med sin roman fra 1934, *En flygtning krydser sit Spor*, kombinerede Sandemose psykoanalysens teori om den intrapsykeiske konflikt mellem over-jeg og jeg med Adlers teori om mindreværdsfølelsen, begge dele inden for kultur-natur polariteten.
  12. Scherfig opfattede psykoanalysen som et dybt reaktionært fænomen, og han forsøgte ingen lejlighed til at hænge psykoanalytikerne ud. Hans karikatur af Wilhelm Reich, Dr. Rige, i *Idealister*, udleverede psykoanalysen ubarmhertigt til latteren. Troværdigheden af Scherfigs kritik afsvækkes imidlertid af, at han intet alternativ havde til sin kritik ud over sin rousseauske urskovsdyd, som han gav form og skikkelse i sine malerier.
  13. Næsgaard havde i sin egenskab af dr. phil. ret til at forelæse på universitetet, og denne ret brugte han til afholdelse af forelæsninger om psykoanalysen.
  14. Indtil 1936 underskriver TP sine artikler med Tage Philipson. Efter 1937 skifter han til Philipson.
  15. Næsgaards engagement i *Psykoanalytisk Samfund* er baggrunden for Reimer Jensen og Henning Paikins noget forhastede vurdering af Næsgaards rolle som psykoanalytiker. "... he recommended that his patients start practising analysis themselves right from the beginning of their own treatment without considering the theoretical background his clients might have. He stated frankly that psychoanalysis for a dime is better than psychoanalysis for a nickel." (Jensen og Paikin, 1980, 109). Udover betegnelsen vild analytiker, blev det også bebrejdet Næsgaard, at han praktiserede psykoanalyse uden at have lægeuddannelse, og på den baggrund blev han tillige karakteriseret som kvaksalver. Men der var rigtignok prominente medlemmer af IPA, som var i samme båd: Anna Freud, David Rapaport og Erik H. Erikson havde, ligesom Næsgaard, ikke nogen medicinsk baggrund. Erikson havde ingen akademisk uddannelse overhovedet, og Anna Freuds personlige analyse var blevet besørget af hedes far! Når man tænker på, hvor højt Anna Freud, Rapaport og Erikson estimeres af Jensen og Paikin, er den let nedladende kritik af Næsgaard påfaldende. Hvad det vilde angår, kan man sige, at Næsgaards antiautoritære og romantisk prægede holdning unægtelig virker mere kulørt og livlig end ego-psykologernes kedsommelige anstrengelser for at være konforme.
  16. Meddelt mig mundtligt af Knud Claës Andresen og Kirsten Graf.
  17. Man kan i denne forbindelse nævne en kronik i Politiken af Lise Østergaard fra 1981. Kernen i denne kritik er, at psykoanalysen havde udviklet sig til et overklassefænomen. Hendes karakteristik af en psykoanalytikerkongres i København i 1967, hvor omkring 1000 medlemmer af IPA var samlet for at drøfte begrebet "acting out", mens USA bombede Nordvietnam, og Harlem var plaget af vold, brand og plyndringer, var en kritik, der fokuserede på psykoanalysens manglende samfundsmæssige engagement (Østergaard, 1981).
  18. Opgøret med Næsgaards psykoanalyse kan også registreres i interessen for psykopatibegrebet, der nærmest blev et psykopatologisk modefænomen i 1940'erne og 50'erne. Billedet af psykopaten blev fremstillet som en karikatur af Næsgaards ideal af det frigjorde

- mennesker. (Reiter, 1946; Vanggaard, 1958).
19. Hvor utåleligt et sådant ideal kan være, kan man f.eks. se af 1970ernes orgasme-diskussioner, hvis grundlag var Næsgaards og Reichs idealbillede af det genitale menneske. Tove Ditlevsen så det tyranni, der lå i den megen snak om orgasme og frigørelse og reagerede modigt ved at lave en klub for frigide kvinder.
  20. Det er symptomatisk, at tidens romanhelte trak sig tilbage til sig selv symboliseret ved en næsten øde ø, hvor det var noget af en begivenhed, når man fik post.
  21. Anker Rattleff udgav i 1955, året før Næsgaard døde, en lille bog om psykoanalyse, uden registre og uden litteraturliste (Rattleff, 1955). 1966 udgave han endnu en bog af samme navn. Hverken i den første eller den anden bog erfarer man noget om Rattleffs første psykoanalytiker, Sigurd Næsgaard. I indledningen skriver han: "I Danmark var psykoanalyse ret ukendt indtil tredivernes begyndelse. I *Den store danske ordbog* leder man forgæves efter ordet, der åbenbart blev betragtet som et fagudtryk eller fremmedord i 1937. Det var først efter 1945, da vi igen fik bøger og tidsskrifter fra USA, at psykoanalysen blev kendt og agtet i Danmark." (Rattleff, 1966).
  22. At denne holdning til psykoanalysen stadig har en vis aktualitet på Psykologisk Laboratorium får man indtryk af ved at læse et indlæg i *Psyke & Logos* af Arne Friemuth Petersen (Friemuth Petersen, 1988).
  23. En særstilling indtager Poul Behrendt, der mente, at der slet ikke var noget at gøre op med. Ifølge Behrendt er samfundet kun tilsyneladende autoritært. I virkeligheden er det styret af mødrene og blottet for fader-autoritet. Konsekvensen af det synspunkt måtte blive en revision af psykoanalysen, og det er hans bog om *Bissen og Dullen* et stort anlagt forsøg på (Behrendt, 1984).
  24. Et forment eksempel på evnen til at kombinere marxisme og psykoanalyse er Kristen Nordentofts genlæsning af Søren Kierkegaards forfatterskab (Nordentoft, 1972 og 1977).
  25. Denne filosofi bygger ligesom Næsgaards psykoanalyse på natur-kultur polariteten se ovenfor.
  26. Et eksempel på en oplagt ideologisk anvendelse af psykoanalysen er etologernes med Konrad Lorenz i spidsen. På grundlag af kultur-natur polariteten blev psykoanalysen især anvendt som et argument for deres aggressionsteorier (jf. Lorenz, 1963; Eibl-Eibesfeldt, 1970).

LITTERATUR

I henvisningerne til Næsgaard er der til årstallene tilføjet en bindestreg og et tal. Denne registreringsform refererer til min komplette Næsgaard-bibliografi, der endnu ikke er publiceret.

- ABRAHAMOWITZ, F. (1975): *Psykiatrien i dag*. Bibliotek Rhodos.
- ABRAHAMOWITZ, F. (1988): *Klodernes kollision*. Gyldendal.
- ALNÆS, R. (1980): "The Development of Psychoanalysis in Norway". IN *Scand. Psychoanal. Rev.*, 3: 55-101.
- ANDRESEN, K. C. (1933): Medlemsfortegnelse for *Psykoanalytisk Samfund*. Upubliceret.
- ANDKJÆR OLSEN, O. (1988): *Ødipus-komplekset*. Hans Reitzels forlag.
- ANDKJÆR OLSEN, O. og KØPPE, S. (1981): *Freuds psykoanalyse*. Gyldendal.
- ANDKJÆR OLSEN, O. og KØPPE, S. (1987): "Freuds Forførelsesteori". IN *Forførelse* red. Finn Korsaa. Tidernes Skifter.
- ANONYM (1921): "Psykoanalyse". IN *Tidsskrift for eksperimentel Pædagogik*, 2: 118-126.
- BACKE, L.; LEICK, N.; MERRICK, J. og MICHELSEN, N. (red.) (1985): *Incest*. Hans Reitzels forlag.
- BAHNSEN, P. (1926): "Psykoanalyse". IN *FREM*, 6: 178-184.
- BANG, J.P. (1930): "Psykoanalyse". IN *Præsteforeningens Blad*, 20,9: 105-109.
- BEHRENDT, P. (1984): *Bissen og dullen*. Gyldendal.
- BOELSKOV, J. (1985): *De fremherskende teorier på børnehaveseminarierne 1900-1950*. Magisterkonferens i pædagogik, KU.

- BORGBERG, S. (1918): *Krig og Køn. Bidrag til en erotisk Nyorientering*. Kbh.
- BRAAD THOMSEN, C. (1984): *Sigi Erobreren*. Hans Reitzels forlag.
- BROSTRØM, T. og KISTRUP, J. (1966): "Psykoanalysen" IN *Dansk litteraturhistorie*. Bind 5: 158-160. Politiken, 1977.
- BURLINGHAM, D. T. og FREUD, A. (1944): *Småbørn uden familie*. Sirius, 1966.
- CARSTENS, E. (1931): *Den psykoanalytiske Metode*. Jespersen og Pio.
- CARSTENS, E. (1933): "Kampen om psykoanalysen". IN: *Studenterbladet*, 2: 13.
- CARSTENS, E. (1942): "Psykoanalyse for hvermand. Freudisme contra Psykoanalyse". IN *Globus*, 2,13: 42-44. *Globus*, 2,14: 28-32. *Globus*, 2,15: 34-37.
- CARSTENS, E. (1944): *En psykoanalytiker i Løvens Hule*. Forlag Ernst Brusendorff.
- CHRISTENSEN, N. E. (1961): *Psykoanalysen i filosofisk belysning*. Munksgaard.
- CLAUSEN, C. (red.) (1970): *Marxisme og Psykoanalyse*. Bibliotek Rhodos, 1974.
- COCKS, G. (1985): *Psychotherapy in the Third Reich*. Oxford University Press.
- COOPER, D. (1971): *Psykiatri og antipsykiatri*. Paludans forlag.
- DAHMER, H. (1973): *Libido og samfund*. Bibliotek Rhodos, 1975.
- DANIELSEN, E. (1955): *Kritik af psykoanalysen*. Clarte & Dialog.
- DANKERT HJORT, S. (1988): *Sigurd Næsgaard. Det naturlige menneske*. Gyldendal.
- DINES JOHANSEN, J. (1977a): *Psykoanalyse, litteratur, tekstteori. Tradition og perspektiver*. Borgen.
- DINES JOHANSEN, J. (1977b): *Psykoanalyse, litteratur, tekstteori, Psykoanalytiske begreber, kommentar, bibliografi*. Revideret udgave: *Lille psykoanalytisk leksikon*. Borgen, 1986.
- DITLEVSEN, T. (1974): "Min underbevidsthed". Artikel i *Politiken* den 9. juni.
- EGEBAK, N. (1980): *Psykoanalyse og videnskabsteori*. Berlingske leksikon bibliotek.
- EGMONT CHRISTENSEN, N. (1961): *Psykoanalysen i filosofisk Belysning*. Munksgaard.
- EIBL-EIBESFELDT, I. (1970): *Kærlighed og had*. Schultz 1976.
- ESTERSON, A. og LAING, R. D. (1974): *Familieliv*. Bibliotek Rhodos.
- FENICHEL, O. (1946): *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*. Routledge & Kegan Paul Ltd, London. Oversat til *Den psykoanalytiske neuroseteori* af Erik Graf og udgivet af *Dansk psykoanalytikerforening* til studiebrug i en stencilret privatudgave ca. 1950.
- FOGT, J., FRIIS, M., NORDIN, L. og PETRI, R. (1979): "Freud i dansk kulturel og kulturradikal offentlighed indtil 1940". IN: *Litteratur og samfund i mellemkrigsiden*. En antologi redigeret af Carl Erik Bay og John Chr. Jørgensen. Gyldendal.
- FOREMAN, A. (1978): *Kvindelighed som fremmedgørelse*. Medusa.
- FREUD, S. (1901a): *Om Drømmen*. Oversat og udgivet af Otto Geldsted under titlen *Det ubevidste* i 1920.
- FREUD, S. (1905e): *Dora*. Hans Reitzels forlag, 1984.
- FREUD, S. (1909b): *Lille Hans*. Hans Reitzels forlag, 1983.
- FREUD, S. (1910a): *Om Psykoanalysen*. Oversat og udgivet af Otto Geldsted under titlen *Det ubevidste* i 1920.
- FREUD, S. (1918b): *Ulvemanden*. Hans Reitzels forlag, 1984.
- FREUD, S. (1931f): "Menneskeslægtens Fremtid". Kronik i *Berlingske Tidende*, den 4. maj.
- FREUD, S. (1933a): *Nye forelæsninger til indføring i psykoanalysen*. Hans Reitzels forlag, 1973.
- FREUD, S. (1975): *Metapsykologi I*. udgivet og oversat af Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simo Køppe. Hans Reitzels forlag.
- FREUD, S. (1976): *Metapsykologi II*. udgivet og oversat af Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simo Køppe. Hans Reitzels forlag.
- FREUD, S. (1980a): "Brev til Sigurd Næsgaard". Dateret 15. okt. 1933. IN *Festskrift til P. C. Petersen*. Selskabet for dynamisk psykoanalyse, 1969.
- FREUD, S. (1985): *Afhandlinger om seksualteori*. Hans Reitzels forlag.
- FRIEMUTH PETERSEN, A. (1988): "Psykoanalyse: Selvbibliografi eller videnskab?" IN: *Psyke & Logos*, 9: 179-83.
- FRIIS MØLLER, K. (1933a): "Dr. Næsgaard og Psykoanalysen". Kronik i *Ekstra Bladet*, den 27. oktober.
- FRIIS MØLLER, K. (1933b): "Den pantsatte Dr. Næsgaard". Kronik i *Ekstra Bladet*, den 31. oktober.
- FROM, F. (1935): "Er Psykoanalysen en Naturvidenskab?" IN *Studenterbladet*, 4,2: 12.

- FROM, F. (1945a): "Religionsstifter eller videnskabsmand?". Kronik i *Ekstra Bladet* om Freud og psykoanalysen, den 17. feb.
- FROM, F. (1951): *Drøm og Neurose*. Schultz, 1968.
- FROM, F. (1968): *En psykolog snakker med*. Nyt Nordisk Forlag.
- FROMM, E. (1950): *Sjælsharmoni og Moral*. P. Haase og søns forlag.
- FROMM, E. (1956): *Kunsten at elske*. Hans Reitzels forlag, 1960.
- FÆRGEMAN, P. (1933): *Freud i moderne Litteratur*. Funkis forlag.
- FÆRGEMAN, P., (1945): *De psykogene Psykoser belyst gennem katamnesticke Undersøgelser*. Munksgaard.
- GAMMELGAARD, J. (1981): *En kamp for det rigtige liv*. Rhodos.
- GELSTED, O. (1918): "Om tydning af drømme". IN *Fyns Venstreblad*, 8. juni 1918; 3. (Houmann, 1977, nr. 48).
- GELSTED, O. (1919): "Om sigmund Freud: *Die Traumdeutung*". Kronik i *Lolland-Falsters Folketidende*, den 26. marts: 2. (Houmann, 1977, nr. 197).
- GELSTED, O. (1926): "Sjælelærens Darwin". Kronik i *Ekstra Bladet* i anledning af Sigmund Freuds 70 års fødselsdag. Optrykt i *Tilbageblik på fremtiden*. 1977. (Houmann, 1977, nr. 688).
- GELSTED, O. (1929): "Hvad er psykoanalyse?". IN *Ekko*, 8,2: 10, 27-29. Anmeldelse af Sigurd Næsgaard: *Psykoanalyse*. (Houmann, 1977, nr. 1215).
- GELSTED, O. (1930): "Dumheden om Freud". Kronik i *Ekstra Bladet* den 4. marts. (Houmann, 1977, nr. 1257).
- GOTTSCHALCH, W.; NEUMANN-SCHÖNWETTER, M. og SOUKUP, G. (1971): *Socialisationsprocesser*. Paludans forlag, 1978.
- GOTTSCHALK, H. (1956): "Har Freud fået ret". Kronik i *Social-demokraten*, 6. maj.
- GRØNBÆK, V. (1941): "Dansk Psykologi". IN *Jyllandsposten*, den 24. juli.
- GRØNBÆK, V. (1945): "Sjælelig sygdom, Psykoterapi og Sjælesorg". IN *Jyllandsposten* den 13. april.
- HALL, C. (1954): *Freuds psykologi*. udgivet på dansk første gang i 1960. Ny oversættelse og efterskrift af Finn Korsaa. Hans Reitzels forlag, 1987.
- HAUGLAND, Å. (1951): "Psykoanalyse og Videnskabelig Metode", kronik i *Berlingske Aftenavis*, den 11. Maj: 4.
- HEIN, M. (1985): "Det Danske Sigmund Freud selskab 10 år". Erik Bagger Tryk.
- HEIN, M. OG RATTLEFF, A. (1974): *Godhed. Studier i anvendt aggression*. Strubes forlag.
- HELWEG, H. (1956): "Psykoanalyse og livsanskuelse". Kronik i *Politiken* 3. jan. Anmeldelse af Sigurd Næsgaard: *Variante eller Eksistens og Vore sindssygdomme*.
- HERTOFT, P. (1983): *Det er måske en galskab*. Gyldendal.
- HORNEY, K. (1949): *Nyt syn på Psykoanalysen*. P. Haase og Søns forlag.
- HØFFDING, H. (1888): *Psykologi i Omrids*. Gyldendal, 1911.
- JACOBSEN, J. (1932): *Seksualreform*. Funkis forlag, København.
- JACOBSEN, J. (1935): *Det er ikke til at vide...* Fremad. Udgivet under pseudonymet Frese Olsen og med forord af Sigmund Freud.
- JACOBSEN, J. (1938): "Reich contra Freud". IN *Sex og Samfund*, 2,7: 31-33.
- JENSEN, R. (1982): "Næsgaard, Sigurd". IN *Dansk biografisk Leksikon*, bind 10: 603. Gyldendal.
- JENSEN, R. og PAIKIN, H. (1980): "On Psychoanalysis in Denmark". IN *Scand. Psychoanal. Rev.*, 3: 103-116.
- KOHL, AA. von (1909): "Knivstikkeren – Pyromanen". Kronik i *Politiken*, 23. feb.
- KORSAA, F. (1988): "Den psykoanalytiske terapi fylder 60 år i Danmark". IN *Agrippa, psykiatriske tekster*, 10: 168-179.
- KORTSEN, K. K. (1917): "De menneskelige Følelsers og Instinkters Psykologi i den saakaldte Psykoanalyse". IN *Nyt Tidsskrift for abnormvæsenet omfattende Aandssvage-, Blinde- og Vanføre-Sagen i Norden*. 19: 241-61, 273-88.
- KROMANN KRISTENSEN, H. (1969): "Selskabet for dynamisk Psykoanalyse og årene, som gik forud". IN *Festskrift til P. C. Petersen på 80 årsdagen*. Selskabet for dynamisk Psykoanalyse.
- KØPPE, S. (1983): *Psykologiens udvikling og formidling i Danmark i perioden 1850-1980*. G.E.C. Gad.

- KØPPE, S. (1986): "Psykoanalyse og socialisation" IN *Nordisk Psykologi*, 38: 194-209.
- KØPPE, S. (1987) "Psykoanalysens videnskabelighed". IN *Psyke & Logos*, 8: 340-351.
- LACAN, J. (1973) *Det ubevidste sprog*. Bibliotek Rhodos 1973.
- LA COUR, P. (1932): "Freud og Litteraturen". IN *Tilskueren*, 48: 25-34.
- LAING, R. D. (1967): *Oplevelsens politik og paradisfuglen*. Bibliotek Rhodos 1969.
- LAING, R. D. (1969): *Familiens Politik*. Bibliotek Rhodos 1970.
- LANGKJÆR, A. (1943): *Har De komplekser? En populær psykoanalyse og individualpsykologi*. Chr. Erichsens forlag.
- LARSEN, A. (1975): *Psykopatibegrebet*. Munksgaard.
- LASCH, C. (1979): *Narcissismens kultur*. Gyldendal, 1982.
- LAURITSEN, L. (1980): "Teoretiske forudsætninger for en psykoterapi I, II og III. IN *Agrippa*, 2,2: 84-92. 2,3: 72-82. 2,4: 40-53.
- LAURITSEN, L. (1984): "Affekt og effekt". IN *Psyke & Logos*, 5: 109-124.
- LEHMANN, A. (1893): *Overtro og Trolddom*. Bind 1 og 2. Omarbejdet og forøget udgave. J. Frimodts forlag. 1920.
- LESCHÉ, C. og STJERNHOLM MADSEN, E. (1976): *Psykoanalysens videnskabsteori*. Munksgaard.
- LORENZ, K. (1963): *Det såkaldt onde*. Schultz, 1965.
- LORENZER, A. (1970): *Sprogbeskædigelse og rekonstruktion*. Bibliotek Rhodos 1975.
- LORENZER, A. (1972): *Materialistisk socialisationsteori*. Bibliotek Rhodos 1975.
- LUNN, S. (1988): "Psykoanalytisk orienteret psykoterapi med anorexipatienter". IN *Psykolog Nyt*, 42: 399-403.
- LUNN, V. (1930a): "Psykoanalyse". (sammen med K. Iversen). IN *Vi Gymnasiaster*, 1,9: 2-3.
- LUNN, V. (1930b): "Psykoanalysen – den moderne borgerlige filosofi". IN *Monde*, 3,25: 4-5.
- MADSEN, B. (1975): "*Sex og Samfund* – et barn af trediverne". IN *Sex og Samfund*, en antologi af artikler, noveller og digte fra tidsskriftets 4 årgange. Redigeret af Bo Elbrønd-Bek og Ole Ravn. Fremad.
- MARCUSE, H. (1955): *Eros og civilisation*. Gyldendal, 1970.
- MARCUSE, H. (1964): *Det en-dimensionale menneske*. Gyldendal, 1980.
- MARCUSE, H. (1968): *Frigørelsen*. Gyldendal, 1969.
- MASSON, J. M. (1984): *Angrebet på sandheden. Hvorfor svigtede Freud sin forførelsesteori?* Fremad.
- MILLER, A. (1980): *I begyndelsen var opdragelsen*. Hans Reitzels forlag, 1984.
- MILLER, A. (1981): *Du må ikke mærke. Psykoanalysen og forræderiet mod barnet*. Hans Reitzels forlag, 1985.
- MILLET, K. (1970): *Seksualpolitik*. Gyldendal, 1971.
- MITCHELL, J. (1974): *Kvindebevægelse og psykoanalyse*. Tiderne Skifter, 1977.
- MOERSCH, E. (1974): "Om den psykoanalytiske behandling af en patient med pubertær afmagringstrang". IN Birger Steen Nielsen (red.): *Socialisationsforskning*. Borgen, 1978.
- MOORE, N. (1978): "Psychoanalysis in Scandinavia: Part one, Sweden and Finland". IN: *Scand. Psychoanal. Rev.*, 1: 9-64.
- MUNCH-PETERSEN, G. (1930): "Nogle kritiske Bemærkninger om Psykoanalysen". IN *Gads danske Magasin*, 24: 413-16.
- MØLLER, L. (1985): *Freuds litteraturteori*. Akademisk forlag.
- NIELSEN, B. S. og NIELSEN, E. (red.) (1978): *Socialisations forskning*. Borgen.
- NORDENTOFT, K. (1972): *Kierkegaards Psykologi*. G. E. C. Gad.
- NORDENTOFT, K. (1977): *Søren Kierkegaard, bidrag til kritikken af den borgerlige selvoptagethed*. Dansk universitets Presse.
- NÆSGAARD, S. (1916-3): "Starckes psykologi". Udkom i hæfteform fra Pios boghandel, samt i *Akademisk ugeblad* og *Studium*.
- NÆSGAARD, S. (1922-3): *Bevidsthedens form* (Disputats). Martins forlag.
- NÆSGAARD, S. (1923-1): "Den nye Opdragelsesbevægelse i Europa og Amerika". IN "*Vor Ungdom*", 45: 387-97.
- NÆSGAARD, S. (1924-3): *Barnets sjælelige udvikling*. Martins forlag.
- NÆSGAARD, S. (1929-10): *Psykoanalyse*. Jespersen & Pios forlag.
- NÆSGAARD, S. (1931-3): *Min konfirmationstale*. Date's Forlag.
- NÆSGAARD, S. (1932-13): "Psykoanalysen – hvorfor kender vi den ikke?". IN *Akademikerne*. 4: 51-53.

- NÆSGAARD, S. (1932-14): "Psykoanalyse". IN "Det ny Teaters program" (til Soyas drama: *Hvem er jeg?*): 7-8.
- NÆSGAARD, S. (1933-3): *Psykoanalyse*. Bind 1 og 2. Funkis forlag.
- NÆSGAARD, S. (1936-1): "Rapport til retslægerådet om en psykoanalytisk behandling af en ekshibitionist". Ikke publiceret.
- NÆSGAARD, S. (1936-4): "Familiekomplekset". IN *Bavnen*, 33,16: 249-252.
- NÆSGAARD, S. (1948-2): *Psykoanalyse i Praxis*. Psykoanalytisk forlag.
- NÆSGAARD, S. (1950-1): Brev til Grete L. Bibring, sekretær for IPA. Upubliceret.
- NÆSGAARD, S. (1950-2): *En psykoanalyse af Søren Kierkegaard*. Psykoanalytisk forlag.
- NØRGAARD, E. (1977): *Lille barn, hvis er du?* Gyldendal.
- NØRVIG, A. M. (1934): "Psykoanalysen i Skandinavien." IN *Vor Ungdom*, 56: 175-183.
- OSTENFELD, I. (1944): "Wimmer, August". IN *Dansk biografisk Leksikon. XXVI*.
- OSTENFELD, I. (1951a): "Hvad jeg har imod den psykoanalytiske Bevægelse". Kronik i *Berlingske Aftenavis*, 17. Jan.
- OSTENFELD, I. (1951b) "Den psykoanalytiske Bevægelse paa Tilbagetog". *Berlingske Aftenavis*, 1. Feb.
- PAIKIN, H. (1983): "Denmark". IN *Scand. Psychoanal. Rev.*, 6: 59-71.
- PERCH, N. (1975): *Freud, Rogers og Perls*. Munksgaard.
- PFISTER, O. (1917): *Psykoanalysen i Opdragelsens Tjeneste*. P. Haase & Søns forlag, 1934.
- PHILIPSON, T. (1944): "Dybdepsykologiens udvikling". Kronikserie i *Social-Demokraten*. 19/7, 20/7, 24/7, 25/7, 4/8 og 5/8.
- PRYTZ, H. (1934): "Forbrydelse og Psychoanalyse". IN *Nordisk Tidsskrift for Strafferet*, 22: 1-44.
- PRYTZ, H. (1942): "Forbrydelse og Psychoanalyse II". IN *Nordisk Tidsskrift for Strafferet*, 30: 266-291.
- RATTLEFF, A. (1955): *Psykoanalyse, teori og grundlag*. C. A. Reitzels forlag.
- RATTLEFF, A. (1963): "Sigmund Freud, den store ensomme". Kronik i *Politiken*, 14. jan.
- RATTLEFF, A. (1966): *Psykoanalyse*. Nyt Nordisk forlag.
- RATTLEFF, A. (1985): *Interesse – en revision af Freuds driftsteori*. Semi-forlaget.
- REICH, W. (1942): *Orgasmens Funktion*. Bibliotek Rhodos, 1971.
- REITAN, R. (1988): *Freuds narcissisme*. Forlaget Klim.
- REITER, P. J. (1946): *Om Psykopather*. Nyt Nordisk Forlag.
- RIFBJERG, K. (1957): *Den kroniske uskyld*. Gyldendal.
- RIFBJERG, S. (1953): "Sigurd Næsgaard". IN *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 1: 126-127.
- RIFBJERG, S. (1966): *Træk af den moderne opdragelses historie*. Gyldendal.
- RIIS, A. (1929a): "Psykoanalysens Opgave og Betydning". IN *Quod Felix*, 4,10: 91-92.
- RIIS, A. (1929b): "Psykoanalysens Opgave og Betydning – Et Professorat i Psykoanalyse?" IN *Quod Felix*, 4,11: 101-102.
- RIIS, A. (1931): "Hvem er Dr. Freud?". Kronik i *Social-Demokraten*, den 6. maj.
- RIIS, A. (1932a): "Ubevidste Motiver". IN *Nordisk Tidsskrift for Strafferet*, 20: 131-158.
- RHODE, P. P. (1949): "Psykoanalysens Skæbnetime" Kronik i *Information*, den 23. marts: 4.
- ROSENBAUM, B. & SONNE, H. (1979): *Det er et bånd der taler*. Gyldendal.
- RUE, H. (1930): Anmeldelse af Sigurd Næsgaard: *Psykoanalyse*. IN *Monde*, nr. 7.
- RUE, H. (1939): "Freuds kunstteori". IN *Clarte*, 4,4. Optrykt i *Bidrag til den marxistiske litteraturkritik og teori*. Forlaget Sirius, 1980.
- SCHJELDERUP, H. (1929): "Psykoanalysen og den moderne teoretiske psykologi". *Samtiden*, 40: 529-541. Oslo.
- SCHULTZ, E. (1972): *Psykoanalytisk fortolkning og hermeneutik*. Akademisk forlag.
- SEVE, L. (1973): *psykoanalyse og historisk materialisme*. Bibliotek Rhodos, 1978.
- SIERSTED, E. (1972): "Wilhelm Reich i Danmark". IN *2 x Reich*. Bibliotek Rhodos.
- SOYA, C. E. (1928): "Freuds betydning for det moderne Drama". Kronik i *Ekstra Bladet*, den 23. Maj.
- SVEJGAARD, E. (1985): *Socialisering*. Gyldendal.
- STEKEL, W. (1910): *Nervøsitetens Aarsager*. Oversat af Margarethe Petersen. Tillge's boghandel.
- STEKEL, W. (1913): *Nervøsitet. Hvad der hviler i Sjælens Dyb*. Oversat af Margarethe Petersen. Med forord af Dr. Frode Sadolin. H. Hagerup's forlag.

- STORGÅRD, F. (1976): *Emancipation i brudthed*. GMT.
- SØRENSEN, V. (1959): "Freud igen". Kronik i *Politiken*, 12. sep.
- SØRENSEN, V. (1961): *Hverken – eller*. Gyldendal.
- SØRENSEN, V. (1965a): Forord til Herman Bang: *Håbløse Slægter*. Gyldendal.
- SØRENSEN, V. (1965b): *Digtere og dæmoner*. Gyldendal.
- TÄHKÄ, V. (1982): *Psykoanalytisk psykoterapi*. Centrum, 1983.
- THIELST, P. (1977): *Driftens fortolkninger*. Berlingske leksikon bibliotek.
- THIELST, P. (1978): *Introduktion til psykoanalysen*. Hans Reitzels forlag.
- THIELST, P. (1980a): *Retninger indenfor psykoanalysen*. Hans Reitzels forlag.
- THIELST, P. (1980b): *Kritikken af psykoanalysen*. Hans Reitzels forlag.
- THRYSØE, W. (1979): *Seksualvidenskab. Drift*. Bibliotek Rhodos.
- THYMARK, N. (1979): *Æktenskab, partnerskab, samliv. En psykoanalyse av Ingmar Bergmans "Scener ur et æktenskab"*. Lund 1977. Dansk udgave, Prepac litteratur, 1979.
- TRANEKJÆR RASMUSSEN, E. (1951): "E. J. Rubin 6/9 1886 – 3/5 1951. IN *Københavns Universitets årsfest*, 112-128.
- TRANEKJÆR RASMUSSEN, E. (1960): *Dynamisk psykologi og dens grundlag*. Munksgaard.
- VANGGAARD, T. (1956): "Freuds opfattelse af mennesket". Kronik i *Politiken*, den 4. maj.
- VANGGAARD, T. (1957): "Neuroser", IN *Medicinsk Kompendium*, 1957.
- VANGGAARD, T. (1958): "Om neurosebegrebet", Særtryk af *Nordisk psykiatrisk medlemsblad*, Hefte II.
- WIMMER, A. (1920a): "Om psykoanalyse". IN *Bibliotek for Læger*, 112: 157-72.
- WIMMER, A. (1934a): "Om psykoanalyse". IN *Hjælp*, 12: 65-75.
- WIMMER, A. (1934b): "Om Psykoanalysens Anvendelse i Retsplejen". IN *Nordisk Tidsskrift for Strafferet*, 22: 45-55.
- ZIEHE, T. (1982): "Om narcissismens sårbarhed: Kulturelle frisætningsprocessers psykiske nedslag". IN Bjerg og Elle: *Ungdom, socialisation og narcissisme*. Unge Pædagoger.
- ØRUM, T. (1980): Forord til *Kvindelighed*. Tiderne Skifter, 1980.
- ØSTERGAARD, L. (1981): "Freud". Kronik i *Politiken*, den 30. juni.